

ASPECTE ALE CIRCULAȚIEI MONETARE ÎN MOLDOVA ÎN SECOLELE XVI-XVII

DE

LUCIAN MUNTEANU

CUVINTE CHEIE: Circulație monetară, Moldova, secolele XVI-XVII.

Studiile de sinteză, cu caracter numismatic, publicate până acum, care să abordeze aspecte ale circulației monetare în evul mediu, sunt inegal repartizate pe provincii istorice¹. În istoriografia privitoare la spațiul Țării Moldovei putem consemna un număr relativ mic de astfel de lucrări, fiind demne de reținut contribuțiile lui Gr. Foit² și Al. Artimon³, cu o arie de investigare restrânsă teritorial. Studiile mai noi ale lui V. M. Butnariu⁴

¹ Studiile de circulație monetară au ca premisă indispensabilă publicarea adecvată a materialului monetar. Pentru secvența cronologică care ne interesează – secolele al XVI-lea și al XVII-lea – există unele repertorii regionale sau generale ale descoperirilor monetare. Astfel, pentru Basarabia, un veritabil deschizător de drumuri în această privință a fost A. A. Nudel'man, ale cărui studii (*Topografija kladov nachodok ediničnyh monet*, Chișinău, 1976 – în continuare se va cita *Nudel'man 1976*; *Neskol'ko neidannyh monetnyh kladov XVI v. iz Dnestrovsko-Prutskogo regiona*, în *Archlss*, 1983 (1988), p. 126-141 – în continuare se va cita *Nudel'man 1983*; *Neizdannye monetnye klady XVI-XVII vv. iz Dnestrovsko-Prutskogo regiona*, în *Srednovkovyye pamjatniki Dnestrovsko-Prutskogo mezhdurečija*, Chișinău, 1988, p. 145-159 – în continuare se va cita *Nudel'man 1988*) trebuie însă utilizate cu discernământ. Sunt notabile încercările Alinei Berciu – Drăghicescu de a publica repertorii generale ale descoperirilor monetare din Țara Românească și Moldova (*Descoperirile monetare de pe teritoriul Țării Românești, secolele XIV-XVI*, în *CSSȘA*, I, 1989, p. 125-172; *Repertoriul descoperirilor monetare de pe teritoriul Moldovei, secolele XIV-XVI*, în *CSSȘA*, II, 1990, p. 54-92). Descoperirile monetare din Transilvania, pe un palier cronologic foarte generos, au fost sistematizate și interpretate de Fr. Pap (*Repertoriul numismatic al Transilvaniei și Banatului, sec. 11-20: despre circulația monetară în Transilvania și Banat, sec. 11-20*, Cluj-Napoca, 2002).

Studiile de sinteză vizează în special spațiul intra-carpatic; am aminti aici majoritatea contribuțiilor lui E. Chirilă (unele citate mai jos) și pe cele mai noi ale lui Fr. Pap (*Circulația monetară în Transilvania, în perioada 1526-1571*, în *ActaMN*, XXIV-XXV, 1987-1988, p. 623-629; *Aspecte ale circulației monetare în Transilvania între anii 1571-1691*, în *ActaMN*, XXVI-XXX/II, 1989-1993, p. 65-83; *Repertoriul numismatic al Transilvaniei și Banatului, sec. 11-20: despre circulația monetară în Transilvania și Banat, sec. 11-20*, Cluj-Napoca, 2002); pentru spațiul extra-carpatic, deși cu o tentă generalizantă, este foarte utilă lucrarea lui B. Murgescu (*Circulația monetară în Țările Române în secolul al XVI-lea*, București, 1996). Eforturile lui V. M. Butnariu, restrânse la spațiul est-carpatic, s-au concretizat într-un valoros studiu de sinteză (*Moldova între „spații monetare” și „rațiuni de stat”. Anii 1574-1612*, în *SCN*, XII, 1997 (1998), p. 157-172).

² Gr. Foit a publicat numeroase descoperiri monetare din regiunea Sucevei, valorificând eficient acest centru monetar foarte activ de-a lungul evului mediu; ca studiu de sinteză poate fi considerat *Suceava – centru de interes major pentru numismatica medievală a Moldovei, în Suceava*, VIII, 1981, p. 47-84.

³ Cu aceeași acribie, Al Artimon a înregistrat descoperirile monetare din sud-vestul Moldovei în toate situările pe care le-a investigat, de-a lungul timpului. Un studiu recent probează o perspectivă mai largă asupra acestor descoperiri monetare (*Circulația monetară din zona de sud-vest a Moldovei în epoca medievală, în Carpica*, XXVI/2. 1997, p. 42-49).

⁴ V. M. Butnariu, *Note numismatice*, I, în *AIIAI*, XXVI/1, 1988, p. 527-534; II, în *AIIAI*, XXVII/1, 1989, p. 595-599; III în *AIIX*, XXX, 1993, p. 585-592; IV (cu V. Paiul și A. Boldureanu), în *AIIX*, XXXII, 1995, p. 540-547; V, în *ArhMold*, XXVI, 2003, p. 254-274; *Tezaur monetare din secolele XV-XVII descoperite în Moldova*, în *AIIAI*, XXVI/1, 1988, p. 267-274; II (cu V.-M. Pușcașu), în *AIIX*, XXX, 1993, p. 573-576; III (cu A. Știrbu), în *AIIX*, XXXI, 1994, p. 555-560; *Circulație monetară și zărfițe în Moldova în secolul XVII*, în *AIIAI*, XXVI/1, 1989, p. 249-264; *Introducerea telerului leu în Moldova lui Vasile Lupu*, în *AIIX*, XXXI, 1994, p. 59-71; *idem* (coord.), *Tezaur din muzeele orașului Chișinău*.

constituie în momentul de față singurele repere remarcabile în înțelegerea fenomenelor monetare din Moldova în epoca medievală.

Secvența cronologică de care ne ocupăm – secolul al XVI-lea și primele decenii ale celui următor – a beneficiat de o amplă analiză din partea autorului ultim citat, în încercarea de a organiza, pe criterii stabile, un vast material numismatic⁵. Rezultatele obținute au încă un caracter general, dar, cu puține excepții, constituie o soluție viabilă în acest noian de informații provenite din analiza monedelor pentru această perioadă. Astfel, cercetătorul țesean distinge, pornind de la tipologia nominalurilor, patru grupe de tezaure specifice acestor limite cronologice. Primele trei grupe (desemnate convențional A, B, C) se încadrează în categoria depozitelor de acumulare, în vreme ce ultima grupă (D) o constituie tezaurele de circulație⁶. În acest demers ne vom focaliza atenția asupra acestei din urmă categorii de tezaure, care au structura de bază asigurată de asocierea denari imperiali – polgroși țituaniani și polonezi. Sporadic, pateta de nominaluri a fost completată cu piese de valoare mică și mijlocie, provenind în special din spațiul polonez și foarte rar monede cu valoare ridicată⁷. Doar putem presupune că statutul evident de numerar mărunt poate conferi acestor nominaluri, implicit, și calitatea de monede aflate în circulație, în epocă, într-un spațiu străin de locul unde au fost emise; informațiile documentare insuficiente care să ateste tranzacții comerciale curente ce ar fi implicat aceste nominaluri, îngreunează sarcina numismatului. Identificarea acestor tezaure drept eşantioane ale masei monetare aflate în circulație comportă criterii specifice⁸, indiferent de perioada istorică la care facem referire. Întocmirea unui repertoriu al depozitelor de acest fel, existente până acum în literatura de specialitate, ar fi semnalat structuri asemănătoare, constituite în tot atâtea eşantioane ale acolelași populații (masa monetară), ceea ce le-ar fi indicat ca tezaure de circulație⁹. De asemenea, studiul descoperirilor izolate, în lirita materialului publicat pertinent, provenind din această perioadă, ar fi permis reconstituirea masei monetare circulante¹⁰, tezurizată în anumite condiții (toate aceste estimări urmăresc doar reconstituirea structurii masei monetare rulate, căci tezaurele și descoperirile monetare, în general, reprezintă doar o părticică din totalul monedelor care au circulat într-o anumită epocă).

Înainte de a porceci de inventarierea propriu-zisă a materialului numismatic provenit din tezaurele de acest tip și din descoperirile izolate, sunt necesare unele precizări cu privire la unele greutăți, oarecum inerente unei astfel de încercări. Ne-am rezumat doar la acele descoperiri monetare existente deja în circuitul științific, astfel că nu am putut include depozite nepublicate, înregistrate în muzeele din Moldova și Basarabia. Iar în cazul descoperirilor existente în literatura de specialitate, ne-am confruntat, nu de puține ori, din păcate, cu o manieră de publicare puțin utilă acestui studiu. În cazul tezaurelor, care nu au fost recuperate în cantitate mare, am admis că recuperările fragmentare păstrează structura originală a tezaurului respectiv. Nu rareori au apărut neconcordanțe între numărul de monede indicat de autori și cel rezultat după descrierea detaliată a pieselor (astfel de cazuri au fost menționate în Anexa care însoțește studiul de față)¹¹. În aceste cazuri am dat credit celui din urmă calcul. Nepotriviri cu privire la numărul pieselor sau la identificarea lor sunt frecvente atunci

Secolele XVI-XVII, Chișinău, 1994 – în continuare se va cita *Tezaure Chișinău*; *op. cit.*, în SCN, XII, 1997 (1998), p. 157-172; *idem* (coord.), *Monnaies et parures du Musée d'Histoire de Iași*, Iași, 2001; *Moldova de la medieval la modern. Secolele XVI-XVII*. 3. „Spații monetare” și „rațiuni de stat”. *Concept juridic și realitate politică. Secolele XV-XVIII*, în V. M. Butnariu (ed.) *Moldova și economia de schimb europeană. Secolele XIV-XVIII*, Iași, 2003, p. 60-72.

⁵ V. M. Butnariu, *op. cit.*, în SCN, XII, 1997 (1998), p. 157-172.

⁶ *Ibidem*, p. 165.

⁷ *Ibidem*.

⁸ Există o vastă bibliografie dedicată acestui subiect, pentru perioade distincte, din care amintim: G. Aubin, *La circulation monétaire en Gaule à la fin du regne du Postume*, în O. Carrossonne et T. Hackens (ed.), *Statistics and Numismatics*, Paris, 1979, p. 344-354; J. P. C. Kent, *Interpreting Coin Finds*, în J. Casey and R. Reece (ed.), *Coins and the Archaeologist*, London, 1988, p. 201-215. În numismatica autohtonă, sunt foarte utile studiile lui C. Moisil, *Tezaurele monetare ca izvoare istorice*, în CNA, XVI, 1942, p. 68-75; D. Protase, *Problema continuității în Dacia în lumina arheologiei și numismatice*, București, 1966, p. 28-32; R. Ocheșanu, *Depozitul monetar de la Sarica-Niculțel*, în BSNR, LXXV-LXXVI, 1981-1982 (1983), 129-130, p. 209-235; V. Mihailescu - Bîrliba, *Tezaurele monetare. Cercetare și interpretare*, în SCIVA, XLIV, 1993, 1, p. 50-57.

⁹ G. Aubin, *op. cit.*, p. 345.

¹⁰ *Ibidem*, p. 344.

¹¹ De exemplu, în cazul tezaurului de la Borzești, este indicat un total de 600 de monede, dar sunt descrise numai 508 piese (E. Isăeescu, *Tezaurul de monede medievale de la Șerbești (jud. Neamț)*, în *MemAntiq*, II, 1971, p. 503 și nota 9).

când un tezaur e publicat de doi autori diferiți sau de către același autor, în momente distincte¹². O situație aparte am întâmpinat în cazul tezaurului de la Cordăreni¹³, publicat într-o manieră aproape inutilizabilă demersului de față. În alte cazuri, dificultățile ni s-au părut prea mari și am renunțat să folosim în calculul statistic unele tezaure¹⁴.

Selecția noastră a vizat doar depozitele care respectă asocierea de nominaluri stabilită de V. M. Butnariu. În aceste categorii am inclus și tezaurele alcătuite exclusiv din moneda lituaniană, precum și pe cele care au în compoziția lor doar monede mărunte imperiale; absența nominalurilor complementare (imperiale, în primul caz, și poloneze, în cel de-al doilea) pare, cel mai probabil, a fi rodul întâmplării sau se explică prin recuperarea parțială a descoperirii; de asemenea, am eliminat tezaurele în care apar asociate emisiunile de acest tip, dar procentul lor este nesemnificativ în comparație cu cel reprezentat de nominalurile mijlocii și mari¹⁵.

A rezultat o bază de date compusă din 35 de tezaure, însumând 11 176 de piese. Tezaurele de acest tip apar în următoarea listă de descoperiri: (1) Băhrinești a (Soroca)¹⁶, (2) Băhrinești b¹⁷, (3) Bleșteni (Edinet)¹⁸, (4) Blijinii Hutor (Dubăsari)¹⁹, (5) Borzești (Bacău)²⁰, (6) Bumbăta (Ungheni)²¹, (7) Caterinovka (Dubăsari)²², (8) Căndești (Vrancea)²³, (9) Ciuciuleni a (Lăpușna)²⁴, (10) Ciuciuleni b²⁵, (11) Copăceni a (Bălți)²⁶, (12) Copăceni b²⁷, (13) Copăceni c²⁸, (14) Cordăreni (Botoșani)²⁹, (15) Costufeni (Ungheni)³⁰, (16) Criuțeni

¹² Pentru primul caz, referirile privesc, în special tezaurele de pe teritoriul Basarabiei, repertoriolate într-o fază inițială de către Nudel'man 1976), dar recent reanalizate, sub coordonarea lui V. M. Butnariu (*Tezaure Chișinău*). Neconcordanțele sînt numeroase, de diverse naturi, iar nu vom insista asupra lor. Ne rezumăm la a preciza că am folosit în analiza noastră informațiile oferite de publicația mai recentă, oarecum mai completă, chiar dacă, și în acest caz lipsesc date esențiale în aprecierea unei monede. În cazul tezaurelor de pe teritoriul Moldovei, a căror cercetare a fost reluată de V. M. Butnariu, în scopul completării și corectării informațiilor deja aflate în circuitul științific, am optat pentru versiunea oferită de numismatul ieșean (a se vedea în acest sens depozitele de la Suceava – „Cărămidărie”, publicat de Gr. Foiț (*Un tezaur monetar din secolele XV-XVII descoperit la Suceava*, în SCN, III, 1960, p. 511-515; V. M. Butnariu, *op.cit.*, (I), în *AILAI*, XXV/1, 1988, p. 528-529) și Iași – „Tălărași”, publicat de V. Bude (*Un mic tezaur de monede găsit în Tălărași-Iași, în Ion Neculce. Buletinul Muzeului Municipal din Iași*, II, 1923, p. 234-235; V. M. Butnariu, *op.cit.*, (I), în *AILAI*, XXVI/1, 1988, p. 527-528). În cel de-al doilea caz ne-am oprit asupra a două tezaure, republicate de aceiași autori, astfel: primul dintre ele a fost descoperit în orașul Suceava (Liceul „Ștefan cel Mare”) și publicat de către Gr. Foiț în două variante diferite (*Tezaure monetare răzlețe (inedite)*, în *Suceava*, VI-VII, 1979-1980, p. 139-140, 143-144 și *op.cit.*, în *Suceava*, VIII, 1981, p. 78), iar celălalt provine de la Gârlești și a fost publicat inițial de către V. M. Butnariu (V. M. Butnariu, A. Știrbu, *op.cit.*, (III), în *AILX*, XXXI, 1994, p. 555-556), iar apoi reluat, la o dată ulterioară, cu unele modificări minore (V. M. Butnariu (coord.), *Monnaies et parures...*, p. 58-59, nr. 11). La fel ca mai sus, am folosit în studiul nostru varianta mai recentă.

¹³ V. Enăchiuc, *Relațiile comerciale ale Moldovei în secolele XVI-XVII ilustrate de tezaurul monetar descoperit la Cordăreni, județul Botoșani*, în *ActaMM*, XII-XIV, 1990-1992, p. 93-102.

¹⁴ A se vedea în acest sens tezaurul de la Prepețița (Nudel'man 1976, p. 112, nr. 28), unde apar foarte multe piese nedatate sau cu emitent neprecizat. De altfel, partea finală a Anexei acestui studiu grupează câteva astfel de tezaure.

¹⁵ De exemplu, în tezaurul de la Cucuzeni (Nudel'man 1976, p. 114, nr. 34) polgrosii lituanieni și denarii imperiali reprezintă sub 5 % din totalul acumulării, ceea ce exclude această descoperire din rândul depozitelor de circulație.

¹⁶ Nudel'man 1988, p. 145-147, nr. 2.

¹⁷ A. A. Nudel'man, în *Numizmatičeskie issledovanija po istorii Jugo-Vostočnoj Evropy*, Chișinău, 1990, p. 185-203; *Tezaure Chișinău*, p. 46-47, or. 21.

¹⁸ Nudel'man 1983, p. 127, nr. 1.

¹⁹ Nudel'man 1976, p. 127, nr. 60; *Tezaure Chișinău*, p. 48, nr. 24.

²⁰ E. Isăcescu, *op.cit.*, p. 503, nota 9.

²¹ Nudel'man 1976, p. 98, nr. 9; *Tezaure Chișinău*, p. 24, nr. 7.

²² Nudel'man 1976, p. 108, nr. 14.

²³ V. Bobi, *Tezaurul medieval de monede și podoabe descoperit la Căndești-Vrancea*, în *StComVrancea*, III, 1980, p. 111-126.

²⁴ Nudel'man 1976, p. 124, nr. 51.

²⁵ Nudel'man 1983, p. 130, nr. 6.

²⁶ Nudel'man 1976, p. 111, nr. 25.

²⁷ *Ibidem*, p. 111, nr. 26; *Tezaure Chișinău*, p. 47, nr. 22.

²⁸ Nudel'man 1988, p. 147, nr. 4.

²⁹ V. Enăchiuc, *op.cit.*, p. 93-101.

³⁰ Nudel'man 1976, p. 98, nr. 10.

(Chișinău)³¹, (17) Dnestrovsk (Dubăsari)³², (18) Golăești (Iași)³³, (19) Iași – „Tătărași” (Iași)³⁴, (20) Ișnovăț (Chișinău)³⁵, (21) Măgura (Bacău)³⁶, (22) Mălăești (Bălți)³⁷, (23) Mărculești a (Soroca)³⁸, (24) Mărculești b³⁹, (25) Mărculești c⁴⁰, (26) Mârzești (Orhei)⁴¹, (27) Micăuți (Chișinău)⁴², (28) Morozeni (Orhei)⁴³, (29) Piatra Neamț (Neamț)⁴⁴, (30) Sângerei (Bălți)⁴⁵, (31) Suceava – „Cărămidărie” (Succava)⁴⁶, (32) Suceava – Liceul „Ștefan cel Mare”⁴⁷, (33) Suceava – Str. „Mihai Viteazul”⁴⁸, (34) Șerbești (Neamț)⁴⁹, (35) Vasilcău (Soroca)⁵⁰.

Credem că baza de date este suficient de mare pentru ca nici unul dintre tezaurele ce vor continua să fie puse în viitoare să nu modifice în mod substanțial rezultatele la care sperăm că vom ajunge.

Pentru a beneficia de o imagine cât mai completă asupra fenomenului circulației monetare în această perioadă, în Moldova, am înregistrat – în limita materialului accesibil – și descoperirile monetare din așezări (datele în secolul XVI și prima treime a celui următor). Și în acest caz am întâmpinat unele dificultăți, care au îngreunat obținerea unor rezultate satisfăcătoare. Într-adevăr, pot fi invocate motive bine întemeiate, care prelungesc momentul publicării materialului numismatic la o dată mult ulterioară încheierii săpăturii arheologice, dar există unele cazuri când aceste monede rămân nevalorificate în colecțiile muzeelor⁵¹. Se întâmplă uneori ca monedele să fie menționate într-o manieră mult prea generală, ceea ce permite doar utilizarea parțială a acestora în cercetarea numismatică⁵². Trebuie să remarcăm că cea mai consistentă cantitate de monedă provine din inventarul funerar, publicat adecvat în mare măsură. Regimul special al acestor piese este determinat doar de încărcătura simbolică cu care sunt investite în această situație⁵³; dincolo de aceste conotații, monedele recoltate din astfel de situri reprezintă, adesea, tot atâtea eşantioane ale circulației monetare, din care au fost extrase la un moment dat⁵⁴.

³¹ *Ibidem*, p. 120, nr. 46.

³² *Ibidem*, p. 127, nr. 61; *Tezaure Chișinău*, p. 49, nr. 25.

³³ V. M. Butnariu, A. Știrbu, *op. cit.*, (III), în *AIIX*, XXXI, 1994, p. 555-556; V. M. Butnariu (coord.), *Monnaies et parures...*, p. 58-59, nr. 11.

³⁴ V. Bude, *op. cit.*, p. 234-235; V. M. Butnariu, *op. cit.*, (I) în *AIIAI*, XXV/1, 1988, p. 527-528.

³⁵ *Nudel'man 1988*, p. 147, nr. 3.

³⁶ Al. Artimon, *Un tezaur monetar din secolele XVI-XVII descoperit la Măgura (jud. Bacău)*, în *Carpica*, IV, 1971, p. 323-330.

³⁷ *Nudel'man 1983*, p. 129, nr. 3.

³⁸ *Nudel'man 1976*, p. 108-109, nr. 15 (descoperirea e prezentată ca provenind de la Varvarovca); *Tezaure Chișinău*, p. 43-44, nr. 17.

³⁹ *Nudel'man 1988*, p. 148, nr. 5.

⁴⁰ A. Niculiță, *Tezaurul de monede de la Mărculești*, în *ArhMold*, XVIII, 1995, p. 303-309.

⁴¹ *Nudel'man 1976*, p. 117, nr. 36.

⁴² *Nudel'man 1983*, p. 129, nr. 4.

⁴³ *Nudel'man 1976*, p. 117, nr. 38; *Tezaure Chișinău*, p. 45-46, nr. 20.

⁴⁴ C. Matasă, O. Iliescu, V. Mihailescu-Bîrliba, *Date noi cu privire la circulația monetară din Moldova în secolul al XVI-lea*, în *ArhMold*, VII, 1972, p. 369-375.

⁴⁵ *Nudel'man 1976*, p. 95-96, nr. 5; *Tezaure Chișinău*, p. 38-39, nr. 13.

⁴⁶ Gr. Foiț, *op. cit.*, în *SCN*, III, 1960, p. 511-515; *idem*, *op. cit.*, în *Suceava*, VIII, 1981, p. 75-77; V. M. Butnariu, *op. cit.*, (I), în *AIIAI*, XXV/1, 1988, p. 528-529.

⁴⁷ Gr. Foiț, *op. cit.*, în *Suceava*, VI-VII, 1979-1980, p. 139-140, 143-144; *idem*, *op. cit.*, în *Suceava*, VIII, 1981, p. 78.

⁴⁸ *Idem*, *Noi tezaure monetare medievale descoperite în regiunea Suceava*, Suceava, 1967, p. 15-22; *idem*, *op. cit.*, în *Suceava*, VIII, 1981, p. 77-78.

⁴⁹ E. Isăcescu, *op. cit.*, p. 499-504, nota 9.

⁵⁰ *Nudel'man 1976*, p. 105-106, nr. 9; *Tezaure Chișinău*, p. 47-48, nr. 23.

⁵¹ Cazul asupra căruia ne-am oprit (din păcate deloc singular), este cel al săpăturilor efectuate de Nicolae și Voica-Maria Pușcașu, în zona centrală a Iașului, în anul 1982 (N. N. Pușcașu, V.-M. Pușcașu, *Mărturiile de civilizație medievală descoperite în vatra istorică a Iașului*, în *RMMMLA*, 2, 1983, XIV, p. 20-75). După prezentarea exhaustivă a săpăturii, aflăm că s-au descoperit 152 de monede, fără nici o altă precizare. Din fericire, recenta apariție a catalogului colecției numismatice a Muzeului de Istorie a Moldovei, a salvat de la uitare aceste piese (V. M. Butnariu (coord.), *Monnaies et parures...* p. 123-148).

⁵² Atunci când publică rezultatele săpăturilor de la Adjud, Al. Artimon abordează superficial aspectul: „monede străine: ungurești, poloneze, olandeze...” (cf. *Contribuții arheologice la istoria Adjudului, secolele XIV-XVII*, în *Carpica*, VIII, 1976, p. 250).

⁵³ C. Bența, „*Obolul lui Charon*” în *Dobrogea*, în *ArhMold*, XXII, 2002, p. 108-109.

⁵⁴ De altfel, în studiile sale statistice pentru intervale cronologice diferite, B. Murgescu folosește, în cea mai mare parte, descoperirile monetare din morminte (*op. cit.*, p. 153-162).

Depășind aceste dificultăți, am repertoriat următoarele localități de pe teritoriul Moldovei, în care apar monede izolate: (1) Adjudu Vechi (Vrancea)⁵⁵, (2) Bacău (Bacău)⁵⁶, (3) Baia (Suceava)⁵⁷, (4) Balș (Iași)⁵⁸, (5) Bătinești (Vrancea)⁵⁹, (6) Bogdana (Bacău)⁶⁰, (7) Buhalnița (Neamț)⁶¹, (8) Căușeni (Tighina)⁶², (9) Căzânești (Orhei)⁶³, (10) Ceahlău (Neamț)⁶⁴, (11) Copăceni (Bălți)⁶⁵, (12) Cricovo (Chișinău)⁶⁶, (13) Cuhureștii de Sus (Soroca)⁶⁷, (14) Dobrovăț (Iași)⁶⁸, (15) Dragomirna (Suceava)⁶⁹, (16) Drăgănești (Bălți)⁷⁰, (17) Fântânele (Bacău)⁷¹, (18) Frumușica (Soroca)⁷², (19) Hangu (Neamț)⁷³, (20) Hârlău (Iași)⁷⁴, (21) Iași (Iași)⁷⁵, (22) Ionășeni (Botoșani)⁷⁶, (23) Liteni (Suceava)⁷⁷, (24) Mocra (Dubăsari)⁷⁸, (25) Murgeni (Vaslui)⁷⁹, (26) Negoiești (Neamț)⁸⁰, (27) Netezi (Neamț)⁸¹, (28) Orhei (Orhei)⁸², (29) Pleșești (Suceava)⁸³, (30) Puținei (Orhei)⁸⁴,

⁵⁵ Al. Artimon, A Paragină, *Descoperirile de epocă feudală de la Adjudu Vechi*, în *Materiale*, XIV, 1980, p. 597.

⁵⁶ Al. Artimon, *Civilizația medievală urbană din secolele XIV-XVII (Bacău. Tg. Trotuș, Adjud)*, Bacău, 1998, p. 168-208; idem, *Noi contribuții arheologice privind curtea domnească din Bacău*, în *Carpica*, XVIII-XIX, 1986-1987, p. 287; Al. Artimon, I. Mitrea, *Bacău. Reședință voievodală*, Bacău, 1996, p. 69-70.

⁵⁷ O. Iliescu, *Monede găsite pe șantierele arheologice ale Direcției Monumentelor Istorice*, în *CreștCol*, 51, ianuarie-iunie 1975, p. 83-84; E. Neamțu, V. Neamțu, S. Cheptea, *Orașul medieval Baia în secolele XIV-XVII. I. Cercetările arheologice din anii 1967-1976*, Iași, 1980, p. 143; E. Neamțu, V. Neamțu, S. Cheptea, *Orașul medieval Baia în secolele XIV-XVII. II. Cercetările arheologice din anii 1977-1980*, Iași, 1984, p. 244; L. Bătrina, A. Bătrina, *Contribuții arheologice la istoricul orașului Baia*, în *CercetArh*, VII, 1984, p. 237.

⁵⁸ V. Chirica, M. Tanasachi, *RAJ*, I, Iași, 1984, p. 114.

⁵⁹ V. Bobi, A. Paragină, *Așezarea rurală medievală de la Bătinești, jud. Vrancea*, în *Materiale*, XVII/2, 1993, p. 505.

⁶⁰ Al. Artimon, C. Eminovici, *Cercetări arheologice în așezarea medievală din comuna Ștefan cel Mare (jud. Bacău)*, în *Carpica*, X, 1978, p. 278-280; Al. Artimon, *Contribuții istorico-arheologice privind satul și mănăstirea Bogdana*, în *Carpica*, XXVII, 1998, p. 79-80.

⁶¹ B. Mitrea, *Cercetări numismatice. Monedele feudale descoperite pe valea Bistriței*, în *Cercetări arheologice și istorice din zona lacului de acumulare Bicaz* (volum îngrijit de M. Petrescu-Dîmbovița și V. Spinei), Piatra-Neamț, 2003, p. 269-270.

⁶² *Nudel'man* 1976, p. 149, nr. 73.

⁶³ *Ibidem*, p. 138, nr. 32.

⁶⁴ B. Mitrea, *op. cit.*, p. 269-271 și p. 274.

⁶⁵ *Nudel'man* 1976, p. 138, nr. 30.

⁶⁶ *Ibidem*, p. 145, nr. 51.

⁶⁷ V. Paiul, *Descoperiri antice și medievale din jud. Soroca*, în *Simpozion de numismatică dedicat împlinirii a patru secole de la prima unire a românilor sub Mihai Voievod Viteazul*, Chișinău, 28-30 mai 2000, București, 2001, p. 208, nr. 16.

⁶⁸ V. M. Butnariu (coord.), *Monnaies et parures...*, p. 118-119.

⁶⁹ O. Iliescu, *op. cit.*, în *CreștCol*, XII, aprilie - iunie, 1965, p. 360-365.

⁷⁰ *Nudel'man* 1976, p. 138, nr. 31.

⁷¹ Al. Artimon, *Contribuții arheologice la istoria localității Fântânele (jud. Bacău)*, în *Carpica*, XVII, 1985, p. 98-100.

⁷² *Nudel'man* 1976, p. 137, nr. 21.

⁷³ B. Mitrea, *op. cit.*, p. 266.

⁷⁴ S. Cheptea, *Un oraș medieval - Hârlău*, Iași, 2002, p. 67, p. 143.

⁷⁵ E. Neamțu, S. Cheptea, *Cercetările arheologice de la „Casa Dosoftei” din Iași (1966-1968)*, în *Materiale*, X, 1973, p. 283; S. Cheptea, *Cercetări arheologice*, în *Europa XXI*, III-IV, 1994 - 1995, p. 291; R. Popovici, *Șantierul arheologic mănăstirea Barnovschi (Iași)-1991: descoperiri monetare*, în *AIIX*, XXXII, 1995, p. 526; V. M. Butnariu (coord.), *Monnaies et parures...*, p. 123-135.

⁷⁶ V. Mihailescu-Bîrliba, E. Nicolae, C. Asăvoaie, *Descoperiri monetare din Moldova. (III)*, în *ArhMold*, XXII, 1999 (2002), p. 230.

⁷⁷ M. D. Matei, E. I. Emandi, *Raport preliminar privind săpăturile arheologice de la Liteni-1976 (com. Moara, jud. Suceava)*, în *Suceava*, V, 1978, p. 225-237; M. D. Matei, E. I. Emandi, O. Monoranu, *Cercetări arheologice privind habitatul medieval rural din bazinul superior al Șomuzului Mare și al Moldovei (secolele XIV-XVII)*, Suceava, 1982, p. 76.

⁷⁸ *Nudel'man* 1976, p. 137, nr. 23.

⁷⁹ G. Coman, *Contribuții la istoria unei vechi așezări, Vaslui*, 1973, p. 66; V. M. Butnariu (coord.), *Monnaies et parures...*, p. 150-151.

⁸⁰ R. Popovici, *Așezarea rurală Negoiești (secolele XV-XVII). Rezultatele cercetărilor arheologice din anii 1972-1977*, în *MemAntiq*, IX-XI, 1977-1979 (1985), p. 270, nota 13; eadem, *Satul medieval românesc din zona centrală a Moldovei în secolele XV-XVII (teză de doctorat, mss.)*, Iași, 1999, p. 172-174.

⁸¹ L. Bătrina, A. Bătrina, *Reședința feudală de la Netezi (jud. Neamț)*, în *SCIVA*, XXXVI, 1985, 4, p. 307.

⁸² *Nudel'man* 1976, p. 139-142, nr. 33.

⁸³ K. Părvan, *Monede medievale și moderne găsite în localitatea Pleșești, jud. Suceava*, în *CN*, VII, 1996, p. 161.

⁸⁴ *Nudel'man* 1976, p. 143, nr. 41.

(31) Rădăuți (Suceava)⁸⁵, (32) Siret (Suceava)⁸⁶, (33) Suceava (Suceava)⁸⁷, (34) Ștefănești (Botoșani)⁸⁸, (35) Târgu Trotuș (Bacău)⁸⁹, (36) Traian-Săbăoani (Neamț)⁹⁰, (37) Traian-Zănești (Neamț)⁹¹, (38) Trifănești (Soroca)⁹², (39) Țuțora (Iasi)⁹³, (40) Vânători (Galați)⁹⁴, (41) Vărătic (Edineț)⁹⁵, (42) Voroneț (Suceava)⁹⁶.

Monedele provenite din cele 42 de situri arheologice (451 ex.) li se adaugă un număr de 10 piese (toate poloneze) reprezentând descoperiri răzlețe de pe teritoriul Basarabiei⁹⁷.

La o primă privire, se observă o disproporție evidentă între numărul monedelor provenite de o parte și de alta a Prutului (360 ex. la vest de Prut, față de numai 91 ex. la est). Procentul favorabil părții apusene a Țării Moldovei se explică prin numărul mai mare de situri cercetate și publicate în această zonă. Din acest motiv am inclus în analizele statistice și cele 10 piese al căror loc sigur de descoperire nu se cunoaște. Cele mai multe dintre piesele repertoriare au apărut în contexte arheologice încadrate pe baza materialelor specifice (îndeosebi ceramică, dar și obiecte de podoabă) în intervalul corespunzător secolelor XVI și prima jumătate a secolului al XVII-lea. Aproape în exclusivitate, monedele emise în secolul al XVI-lea și prezente în așezările din Moldova sunt reprezentate de nominaluri mici, ungurești și poloneze, ceea ce susține în mod explicit încadrarea tezaurelor amintite mai sus în categoria depozitelor de circulație. Dintre piesele emise în prima jumătate a secolului următor, domină nominalurile mijlocii poloneze (în special groși, trojaki și orți), situate cantitativ într-o poziție net inferioară monedelor din veacul anterior⁹⁸. Această situație este specifică și structurii tezaurelor de circulație, unde procentul emisiunilor de acest fel este mic în comparație cu cel al numerarului mărunț, după cum va reieși din statisticile pe care le vom întocmi pentru aceste depozite.

⁸⁵ O. Iliescu, *op. cit.*, în *CreștCol*, 51, ianuarie-iunie 1975, p. 85.

⁸⁶ V. Spinei, E. Gherman, *Șantierul arheologic Siret (1993)*, în *ArhMold*, XVIII, 1995, p. 236.

⁸⁷ I. Nestor, Gh. Diaconu, M. Matei, T. Martinovici, N. Constantinescu, Șt. Olteanu, *Șantierul arheologic Suceava. Raport preliminar asupra săpăturilor din campania 1955*, în *Materiale*, IV, 1957, p. 244-248; I. Nestor, T. Martinovici, M. Matei, Gh. Diaconu, Șt. Olteanu, N. Constantinescu, *Șantierul arheologic Suceava*, în *Materiale*, V, 1958, p. 610; T. Martinovici, Șt. Olteanu, *Șantierul Suceava*, în *Materiale*, VI, 1959, p. 687; E. Busuioac, *Șanțul de apărare al orașului Suceava din sec. al XV-lea*, în *Materiale*, IX, 1970, p. 404; M. Matei, Al. Andronic, N. Constantinescu, D. Gh. Teodă, M. Nicorescu, T. Martinovici, Gr. Foiț, *Șantierul arheologic Suceava*, în *Materiale*, IX, 1970, p. 374-375; Gr. Foiț, Al. Artimon, *Noi descoperiri monetare la Suceava*, în *Suceava*, III, 1973, p. 306-307; Gr. Foiț, *op. cit.*, în *Suceava*, VIII, 1981, p. 47-84; idem, *Consemnări cu privire la unele descoperiri arheologice din orașul Suceava*, în *Suceava*, XIII-XIV, 1986-1987, p. 46; Al. Artimon, *Cronologia mormintelor și descoperirilor monetare din complexul arheologic medieval de la biserica Sf. Dumitru din Suceava*, în *Suceava*, III, 1973, p. 140 și p. 146-149; Al. Artimon, Al. Rădulescu, *Necropola medievală de la Sf. Dumitru din Suceava (sec. XV-XVIII)*, în *Suceava*, VIII, 1981, p. 90-96; L. Bătrina, A. Bătrina, *Contribuții arheologice la cunoașterea primului lăcaș al Mitropoliei Moldovei: Biserica Mirăușilor din Suceava*, în *CercetArh*, V, 1982, p. 217-218; P. V. Batiariuc, *Necropola medievală de la Suceava – Câmpul Șanțurilor*, în *ArhMold*, XVI, 1993, p. 234; E. Nicolae, *Descoperiri monetare de la Suceava*, în *BSNR*, LXXXVI-LXXXVII, 1992-1993, 140-141, p. 180 și p. 186.

⁸⁸ V. Mihailescu-Bîrliba, E. Nicolae, C. Asăvoaie, *op. cit.*, p. 230.

⁸⁹ Al. Artimon, *Cercetările arheologice din așezarea medievală de la Tg. Trotuș, jud. Bacău*, în *Materiale*, XIV, 1980, p. 604-610; idem, *Orașul medieval Tg. Trotuș în lumina datelor istorico-arheologice*, în *Carpica*, XIV, 1982, p. 106-113; idem, *Rezultatele cercetărilor arheologice din așezarea medievală de la Tg. Trotuș (jud. Bacău)*, în *Materiale*, XV, 1983, p. 519-527; idem, *Noi contribuții arheologice privind istoria așezării urbane de la Trotuș*, în *Carpica*, XVI, 1984, p. 102-111; idem, *Așezarea medievală de la Tg. Trotuș*, în *Materiale*, XVI, 1986, p. 268-269, 274; idem, *Descoperirile arheologice de la Tg. Trotuș din anii 1983-1986*, în *Carpica*, XVIII-XIX, 1986-1987, p. 329-333; idem, *Cercetările arheologice de la Tirgu Trotuș din anii 1987-1989*, în *Carpica*, XX, 1989, p. 224-233; idem, *Civilizația medievală urbană din secolele XIV-XVII (Bacău, Tg. Trotuș, Adjud)*, Bacău, 1998, p. 286-312; idem, *Biserica și necropola medievală de la Tg. Trotuș (jud. Bacău). Considerații finale*, în *Carpica*, XXVIII, 1999, p. 113-116; idem, *Viața spirituală în orașele din sud-vestul Moldovei (secolele XIV-XVII)*, în *Arheologia Medievală*, III, 2000, p. 68-69; idem, *Orașul medieval Trotuș în secolele XIV-XVII. Geneză și evoluție istorică*, Bacău, 2003, p. 208-225.

⁹⁰ R. Popovici, *Satul medieval românesc din zona centrală a Moldovei în secolele XV-XVII (teză de doctorat mss.)*, Iași, 1999, p. 262-264.

⁹¹ Gh. Bichir, *Urme de locuire din epoca feudală la Traian-Zănești (r. Piatra-Neamț, reg. Bacău)*, în *SCIV*, XVIII, 1967, 2, p. 317.

⁹² *Nudel'man* 1976, p. 137, nr. 20.

⁹³ V. M. Butnariu (coord.), *Monnaies et parures...*, p. 135.

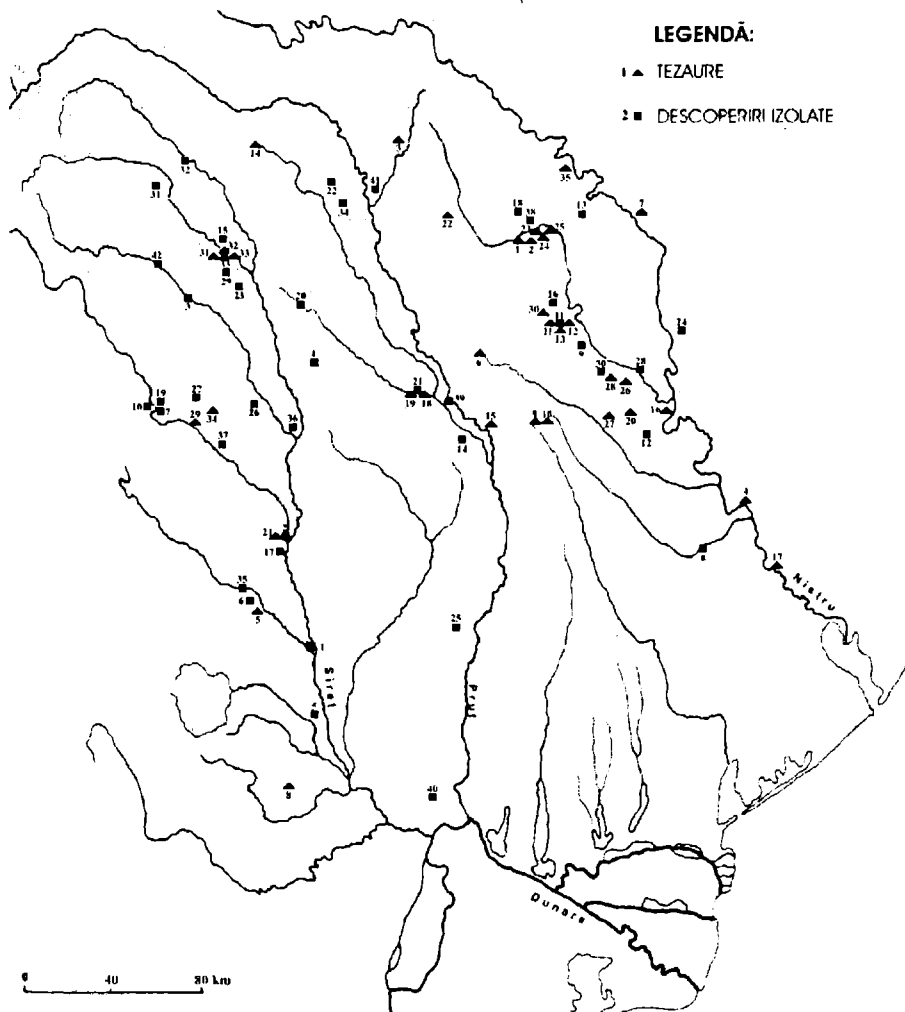
⁹⁴ M. Brudiu, *Cercetări arheologice de la Vânători (jud. Galați)*, în *Materiale*, XV, 1983, p. 413.

⁹⁵ *Nudel'man* 1976, p. 143, nr. 38.

⁹⁶ O. Iliescu, *op. cit.*, în *CreștCol*, 12, aprilie-iunie, 1965, p. 358.

⁹⁷ *Nudel'man* 1976, p. 150-153.

⁹⁸ În necropola de la Tg. Trotuș (Al. Artimon, *op. cit.*, în *Arheologia Medievală*, III, 2000, p. 66), care a funcționat pe parcursul secolelor XV-XVII, dintr-un total de 32 de monede, 25 sunt monede mărunte emise în veacul al XVI-lea. Procentul de 80 % în favoarea acestui tip de numerar obținut într-o situație aleatorie pare a fi valabil în majoritatea cazurilor.

Harta tezaurilor de circulație și a descoperirilor izolate de pe teritoriul Moldovei (secolele XVI-XVII).

1. Tezaur: (1) Băhrinești a (Soroca), (2) Băhrinești b, (3) Bleșteni (Edineț), (4) Blijnii Hutor (Dubăsari), (5) Borzești (Bacău), (6) Bumbăta (Ungheni), (7) Caterinovka (Dubăsari), (8) Căndești (Vrancea), (9) Ciuciuleni a (Lăpușna), (10) Ciuciuleni b, (11) Copăceni a (Bălți), (12) Copăceni b, (13) Copăceni c, (14) Cordăreni (Botoșani), (15) Costuleni (Ungheni), (16) Criuleni (Chișinău), (17) Dnestrovsk (Dubăsari), (18) Golăești (Iași), (19) Iași – „Tătarași (Iași), (20) Ișnovăț (Chișinău), (21) Măgura (Bacău), (22) Mălăești (Bălți), (23) Mărculești a (Soroca), (24) Mărculești b, (25) Mărculești c, (26) Mârzești (Orhei), (27) Micăuți (Chișinău), (28) Morozeni (Orhei), (29) Piatra Neamț (Neamț), (30) Sângerei (Bălți), (31) Suceava – „Cărămidărie” (Suceava), (32) Suceava – Licul „Ștefan cel Mare”, (33) Suceava – Str. „Mihai Viteazul”, (34) Șerbești (Neamț), (35) Vasilcău (Soroca).

2. Descoperiri izolate: (1) Adjudu Vechi (Vrancea), (2) Bacău (Bacău), (3) Baia (Suceava), (4) Balș (Iași), (5) Băținești (Vrancea), (6) Bogdana (Bacău), (7) Buhalnija (Neamț), (8) Căușeni (Tighina), (9) Căzănești (Orhei), (10) Ceahlău (Neamț), (11) Copăceni (Bălți), (12) Cricovo (Chișinău), (13) Cuhereștii de Sus (Soroca), (14) Dobrovăț (Iași), (15) Dragomirna (Suceava), (16) Drăgănești (Bălți), (17) Fântânele (Bacău), (18) Frumușica (Soroca), (19) Hangu (Neamț), (20) Hârlău (Iași), (21) Iași (Iași), (22) Ionășeni (Botoșani), (23) Liteni (Suceava), (24) Mocra (Dubăsari), (25) Murgeni (Vaslui), (26) Negoiești (Neamț), (27) Netezi (Neamț), (28) Orhei (Orhei), (29) Pleșești (Suceava), (30) Puținei (Orhei), (31) Rădăuți (Suceava), (32) Siret (Suceava), (33) Suceava (Suceava), (34) Ștefănești (Botoșani), (35) Târgu Trotuș (Bacău), (36) Traian-Săbăoani (Neamț), (37) Traian-Zănești (Neamț), (38) Trifănești (Soroca), (39) Țuțora (Iași), (40) Vânători (Galați), (41) Vărtic (Edineț), (42) Voroneț (Suceava).

Înainte de a trece la o analiză mai detaliată a acestei baze de date, considerăm că se impune o discuție preliminară referitoare la cronologia internă a acestei categorii de tezaure (de circulație), problemă ale cărei direcții au fost tratate de către V. M. Butnariu. Potrivit opiniei cercetătorului ieșean, asocierea acestor emisiuni (denari imperiali și numărul mărunt polono-lituanian) s-ar fi produs „probabil nu mai devreme de 1597/1598 [...] data [...] ar putea fi împinsă către 1600, dar este cert că după acești ani, piesele mărunte și devalorizate au devenit numărul circulant de bază pe piața Moldovei”⁹⁹.

Există mai multe condiții pe care se bazează încheierile de mai sus, ale autorului citat, iar cea mai importantă dintre ele este reprezentată de fixarea unor repere cronologice pentru cele două tipuri monetare de bază, ce alcătuiesc aceste depozite. Și în cazul acestor piese, ca de altfel orice alte monede care circulă într-un spațiu diferit de cel în care au fost bătute, trebuie să presupunem existența unui decalaj între data emiterii, cea a penetrării spațiului secundar și cea a tezurării. Circulația denarilor imperiali din Moldova este direct condiționată de fenomenele monetare din Transilvania, care a acționat ca un intermediar pentru moneda imperială de la est de Carpați. Situația politică tensionată din Principatul Ardelean, cauzată de confruntările dintre Ioan Zapolya și Ferdinand de Habsburg, a avut repercusiuni în plan monetar, lipsind de consistență pătrunderea emisiunilor imperiale în acest areal. Abia după scurta stăpânire a habsburgică în Transilvania (1551-1556), dar mai ales după încheierea tratatului de la Speyer (1570), se înregistrează o creștere simțitoare a ponderii acestor emisiuni, prin stabilirea unui flux continuu din spațiul de emisie¹⁰⁰. Pe baza acestor considerente, putem fixa apariția monedelor imperiale în Moldova alina în cea de a doua jumătate a secolului al XVI-lea. Pentru stabilirea unor repere cronologice mai concrete avem câteva indicii folositoare: structura pe emitenții a denarilor pentru Ungaria din tezaurele descoperite în Transilvania și încheiate în intervalul 1580-1600¹⁰¹ corespunde, cu mici excepții, datelor similare obținute din analiza tezaurelor de circulație încheiate la începutul secolului al XVII-lea, de la est de Carpați. Prin urmare, putem presupune un decalaj mediu, de câteva decenii, necesar pătrunderii acestor monede în Moldova. De asemenea, tezurizarea denarului unguresc, de bună calitate, cu circulație îndelungată, alături de asprul otoman, se petrece în Moldova în deceniile șapte și opt ale secolului al XVI-lea (acum apar tezaurele de acumulare din grupa A)¹⁰². O cauză a acestui fenomen de tezurizare, alături de puternica devalorizare a asprului din anii 1584-1586¹⁰³, o constituie, se pare, pătrunderea masivă de monedă ungurească devalorizată, determinând retragerea din circulație a monedei de bună calitate¹⁰⁴ (în acest caz, pătrunderea denarului imperial determină tezurizarea denarului unguresc, cu titlu superior). În lumina acestor constatări, putem aprecia intensificarea pătrunderii denarilor imperiali în Moldova, în perioada 1570-1580, fără pretenții de a considera acești ani ca fiind o limită absolută.

⁹⁹ V. M. Butnariu, *op. cit.*, în *SCN*, XII, 1997 (1998), p. 162; cu ceva timp în urmă, același autor abordă problema în discuție dintr-o altă perspectivă și cu alte mijloace, ajungând la încheieri diferite (*op. cit.*, (I), în *AIAT*, XXV/1, 1988, p. 532-534).

¹⁰⁰ Fr. Pap, *op. cit.*, în *ActaMN*, XXIV-XXV, 1987-1988, p. 623-624; idem, *op. cit.*, în *ActaMN*, XXVI-XXX/II, 1989-1993, p. 65-66.

¹⁰¹ B. Murgescu, *op. cit.*, p. 108.

¹⁰² V. M. Butnariu, *op. cit.*, în *SCN*, XII, 1997 (1998), p. 165.

¹⁰³ M. Maxim, *O luptă monetară în secolul al XVI-lea: pașișahi contra aspru*, în *CN*, V, 1983, 131-145.

¹⁰⁴ Una dintre cele mai cunoscute legi ale numismaticii este cea atribuită de către MacLeod comerciantului londonez Sir Thomas Gresham (1519-1579), consilier financiar al Coroanei Britanice și fondator al bursei din Londra. *Legea lui Gresham* poate fi rezumată prin ideea că „moneda proastă atungă pe cea bună” sau, mai clar, atunci când două monede cu un raport fix între ele circulă concurențial într-o arie determinată, dacă una va crește în raport cu cealaltă, cea mai puternică va tinde să dispară din circulație prin plata obligațiilor externe și tezurizare (cf. V. Mihailescu-Bîrliba, *Numismatică și istorie*, în *Carpați*, XXXI, 2002, p. 244).

Pătrunderea monedei mărunte poloneze la răsărit de Carpați a beneficiat de ample analize, în contextul fenomenelor mai largi, politice și monetare, ale epocii. Comerțul Moldovei cu Polonia era foarte vechi și s-a desfășurat aproape continuu, cu unele întreruperi sau încetiniri datorate situațiilor politice. Axul central al acestui negoț l-a reprezentat „drumul moldovenesc” (care se impune începând cu a doua jumătate a secolului al XIV-lea în dauna variantei „tătărești”), care lega Polonia de Marea Neagră, transformând Moldova într-o prosperă zonă de tranzit, în evul mediu¹⁰⁵. Relațiile economice dintre cei doi parteneri s-au materializat printr-un flux monetar continuu, care a alimentat piața extracarpatică într-o perioadă de acută nevoie de monedă divizionară. Unii istorici au explicat hiatusul emisiunilor lituaniene, între anii 1529-1545, specific tuturor tezaurilor cu monede de acest fel de pe teritoriul Moldovei, prin prisma desfășurării conflictuale a raporturilor moldo-polone ce ar fi perturbat comerțul între cele două țări în această perioadă¹⁰⁶. În realitate, variațiile emisiunilor lituaniene din aceste depozite reflectă pe cele ale perioadelor de funcționare a atelierelor de la Vilnius. În general, în Moldova (și aiurea), monedele străine pătrund în cadrul fluxului normal al circulației monetare, fiind vehiculate independent de data emiterii lor, reflectând volumul și compoziția masei monetare originare, din spațiul de emisie, independent de ritmul circulației monetare locale¹⁰⁷. În unele momente, anumite evenimente politico-economice deosebite interferează acest flux, marcându-i fluctuațiile. O astfel de situație se pare că s-a petrecut în ultimul deceniu al secolului al XVI-lea, când, profitând de o conjunctură favorabilă, Polonia a renunțat la atitudinea pasivă ce o caracterizase până atunci și a intervenit pentru a dobândi preponderența în plan economic, în sud-estul Europei. Un control exclusiv asupra Moldovei, ar fi însemnat redeschiderea accesului spre țărmurile „laoului turcesc” și, mai departe, dobândirea unei uniuni economice între Marea Baltică și Marea Neagră¹⁰⁸. Preludiul unei asemenea situații s-a desfășurat sub semnul luptei în plan monetar cu Imperiul Otoman. Prin devalorizarea monedei otomane, urmată de dispariția sa din circulație și înlocuirea cu moneda poloneză, Poarta și-a văzut erodate încercările de a exercita controlul economic asupra Moldovei, iar Coroana (poloneză) a putut visa la laborarea unui proiect de uniune monetară polono-moldavă. În această perioadă de schimbări deosebite, survenite în plan politic și economic în ultimul deceniu al secolului al XVI-lea, se apreciază că are loc pătrunderea masivă a monedelor poloneze pe teritoriul Moldovei – este vorba, în special, de numerar mărunt (polgroși și szelagi), care va deschide calea circulației de mai târziu a nominalurilor inițiale, reprezentate de trojaki¹⁰⁹. Valoarea intrinsecă ridicată a unor emisiuni din secolul al XV-lea (vezi spre exemplu polgroșii lui Vladislav II Jagiello, prezenți în două depozite și pe cei ai lui Kazimir al IV-lea, prezenți în nu mai puțin din șase dintre tezaurile repertoriare mai sus), le asigură acestora o îndelungată putere circulatorie în epocă, justificând rulara lor în Moldova chiar la un secol și jumătate după ce au fost bătute. Circumstanțele speciale din această perioadă au determinat doar o sporire a intensității pătrunderii monedei poloneze în Moldova, determinând oscilații ale fluxului monetar normal.

¹⁰⁵ P. P. Panaitescu, *Drumul comercial al Poloniei la Marea Neagră în evul mediu*, în *Interpretări românești*, București, 1994, p. 84-98; J. Rutkowski, *Histoire économique de la Pologne avant les partages*, Paris, 1927, p. 235-248. Consecințele regimului economic otoman asupra Moldovei sunt foarte puțin simțite în direcția negoțului cu Polonia, poziția geografică a celor doi parteneri nepermițând exercitarea unui control eficient din partea Porții. De asemenea, „drumul moldovenesc” a funcționat neîntrerupt și în această perioadă; există numeroase documente, în speță mărturiile ale călătorilor occidentali, care atestă o vie activitate comercială, cel puțin pe segmentul moldovenesc a acestei rute (cf. Șt. Ștefănescu, *Comerțul danubiano-pontic la sfârșitul secolului al XVI-lea: Mihai Viteazul și „drumul moldovenesc”*, în *SMIM*, XV, 1997, p. 50-53; această teză, susținută de altfel și în istoriografia polonă, a fost respinsă de către P. P. Panaitescu (*op. cit.*, p. 97-98 și p. 105-106).

¹⁰⁶ C. Mătasă, O. Iliescu, V. Mihailescu - Birliba, *op. cit.*, în *ArhMold*, VII, 1972, p. 373-375; V. M. Butnariu, *op. cit.*, (I), în *AIIAI*, XXV/1, 1988, p. 533.

¹⁰⁷ E. Chirilă propune o întârziere de cel puțin 4-6 ani după data de emisie cu care monedele străine intră în cantitate maximă în circulația monetară din Transilvania (E. Chirilă, N. Lupu, *Tezaurul feudal de la Sadu (raion Sibiu), secolele XVI-XVII*, în *StComSibiu*, XII, 1965, p. 136-138; E. Chirilă, Th. Năgler, *Tezaurul monetar de la Buzd (secolele XVI-XVII)*, în *StComSibiu*, XIV, 1969, p. 335-338). Cu argumente solide, afirmațiile au fost combătute de Fr. Pap (cf. Fr. Pap, N. Șteiu, *Tezaurul monetar de la Huedin (secolele XV-XVII) și unele probleme ale circulației monetare medievale în Transilvania*, în *BSNR*, LXX-LXXIV, 1976-1980, 124-128, p. 355-357).

¹⁰⁸ V. Ciobanu, *La cumpănă de veacuri (Țările Române în contextul politicii poloneze la sfârșitul secolului al XVI-lea și începutul secolului al XVII-lea)*, Iași, 1991, p. 76-79; V. M. Butnariu, *op. cit.*, în *SCN*, XII, 1997 (1998), p. 169-171.

¹⁰⁹ V. M. Butnariu, *op. cit.*, în *SCN*, XII, 1997 (1998), p. 171.

De un real folos în fixarea unor jaloane cronologice pentru constituirea tezaurului de circulație poate fi analiza *terminus post quem*-ului pentru fiecare depozit în parte. Din cele 35 de tezaure repertoriolate, 13 se încheie în secolul al XVI-lea, patru – în primul deceniu al secolului următor, patru – în cel de-al doilea deceniu, 10 – în cel de-al treilea și doar patru – la o dată care depășește mijlocul veacului al XVII-lea. *Terminus post quem*-urile foarte coborâte, oferite de tezaurele de la Micăuți (1535), Șerbești (1562), Ișnovăț (1565), Borzești (1566), Căndești (1571) și Costuleni (1575), se explică, cel mai probabil, prin recuperarea parțială a descoperirii. Toate aceste depozite sunt alcătuite exclusiv dintr-un singur tip monetar, sau din două nominaluri mărunte, provenind din același spațiu (este cazul tezaurului de la Micăuți, ce cuprinde polgroși și groși emiși pentru Coroană). Asocierea cea mai timpurie a polgroșilor polonezi și a denarilor imperiali se realizează în depozitul de la Bumbata, care se încheie în anul 1585. Putem considera că doar abia după această dată a avut loc constituirea tezaurului de circulație, alcătuite din nominaluri mici, ungurești și poloneze, a căror impunere rapidă pe piața Moldovei s-a petrecut după jumătatea secolului al XVI-lea, mai precis în ultimele decenii ale acestuia și la începutul celui următor. Cele mai multe astfel de depozite au fost îngropate în prima treime a secolului al XVII-lea. De altfel, în anul 1627, Sigismund III pune capăt deprecierei monetare și inflației poloneze prin interzicerea bătăii pieselor de argint sub valoarea talerilor¹⁰, emiterea de monedă mărunță poloneză încetând pentru 20 de ani. Datele de îngropare ale tezaurului de la Criuleni (1654), Iași – „Tătărași” (1655), Suceava – „Căramidărie” (1662) și Copăceni (1677), par să indice că monedele mărunte ungurești și poloneze care ne interesează, din cauza valorii lor intrinseci ridicate și a absenței pieselor divizionare de calitate în epocă¹¹, s-au menținut în circulație și după mijlocul veacului al XVII-lea, într-un procent mai mic și asociate cu nominaluri specifice acestei perioade (toate aceste patru depozite se încadrează, prin compoziție, în tiparul tezaurului de circulație care constituie obiectul acestui demers).

Urmărind repartiția geografică a acestor depozite monetare, în paralel cu cea a descoperirilor izolate, desprindem unele concluzii interesante asupra fenomenelor monetare și a implicațiilor economice din această perioadă. Mai întâi, se cuvine să precizăm că am examinat gruparea descoperirilor monetare, prin raportarea la două constante indispensabile în aprecierea contextului economic și comercial a oricărei epoci: situarea pe cursul unor ape sau în văile formate de ele și apropierea de centrele comerciale ale vremii¹². Astfel, tezaurele de circulație sunt grupate atât ales de-a lungul văilor râurilor: Nistru (6 tezaure), Răut (12 tezaure), Prut (1 tezaur), Bahlui (2 tezaure), Siret (1 tezaur), Trotuș (1 tezaur), Bistrița (3 tezaure), Suceava (3 tezaure). Majoritatea acestor zone erau bine populate în epoca medievală. De asemenea, unele dintre aceste văi (cea a Siretului, Prutului și Nistrului) reprezentau artere comerciale intens tranzitate ale „drumului moldovenesc”. Analizând descoperirile monetare prin prisma celui de-al doilea criteriu, este vizibilă concentrarea tezaurului în jurul unor localități, precum: Suceava, Iași, Târgu Trotuș, Bacău, Soroca, Lăpușna, Orhei, Chișinău. În perioada medievală, cele mai multe dintre acestea reprezentau vechi centre de interes politic, militar și economic, unele dintre ele populând arterele comerciale ale epocii. Este posibil ca o mare parte din efectivul monetar ascuns în pământ să fi fost folosită în comerțul desfășurat în aceste centre economice. Ar fi de remarcat faptul că cea mai mare parte a depozitelor de circulație se concentrează în zona răsăriteană a Țării Moldovei, 24 din cele 35 de tezaure de acest fel, inventariate în studiul de față, provenind de la est de Prut (de asemenea, în această parte a Moldovei, au fost descoperite cele mai mari depozite de acest fel). Am putea corela acest aspect (care nu credem să se datoreze hazardului descoperirilor) cu preponderența Lîmniei în comerțul moldovenesc din această perioadă. Această idee pare a fi susținută și de studiul compoziției depozitelor descoperite la răsărit de Prut, cele mai multe dintre ele conținând un procent foarte ridicat de monedă mărunță lituaniană (peste 80% din totalul polgroșilor lituanieni înregistrați). Cartarea monedelor izolate, conduce spre concluzii asemănătoare celor obținute din analiza tezaurului realizată prin combinarea celor două criterii. Așa cum precizam anterior, cantitatea mai mare de astfel de piese, provenind din arealul de la vest de Prut, se explică prin numărul mai însemnat de situri cercetate și publicate în această zonă; poate un oarecare rol în această situație l-au jucat și carențele bibliografice, pe care ni le asumăm, cu privire la teritoriul actual al Basarabiei. Harta descoperirilor monetare de pe teritoriul Moldovei – am avut în vedere doar tezaurele de circulație și monedele izolate – din această perioadă (sfârșitul secolului al XVI-lea și prima treime a celui

¹⁰ M. Gumowski, *Handbuch der polnischen Numismatik*, Graz, 1960, p. 44.

¹¹ Această situație reprezintă o constantă pentru întreaga perioadă medievală (cf. Gli. Anghel, *Un tezaur de monedă feudale din secolul al XVI-lea descoperit la Alba Iulia*, în *Apulum*, XI, 1973, p.379).

¹² Această metodă a fost utilizată de Fr. Pap în interpretarea descoperirilor monetare din Transilvania (Fr. Pap, *op. cit.*, în *ActaMN*, XXVI-XXXI, II, 1989-1993, p. 74-77).

următor) relevă legătura acestora cu centrele de negoț și arterele comerciale ale epocii; iar repartitia geografică și compoziția aceluiași material numismatic par a indica interesele economice și comerciale ale vremii.

O analiză mai aprofundată a celor 35 depozite repertorierte și apreciate de seamătarul acestor rânduri drept tezaure de circulație, relevă unele aspecte interesante cu privire la structura numerarului circulant în intervalul cronologic delimitat mai sus. Doar în două cazuri monedele sunt asociate cu obiecte de podoabă – Căndești și Sângerei (ambele descoperiri au caracteristicile depozitelor de circulație). În compoziția acestor tezaure am numărat 11 176 de piese (11 175 AR, 1 AV) – dispunerea lor pe spații de emiter, emițenți și nominaluri am realizat-o în Anexa ce însoțește studiul; dintre acestea, doar 662 ex. au o situație incertă – fie sunt nedeterminate, fie sunt identificate parțial – se cunoaște doar spațiul emitenț sau emitentul. Procentul cel mai consistent îl reprezintă numerarul mărunț polono-lituanian și cel unguresc, cele 9 488 exemplare de acest fel constituind 84, 89 % din totalul monedelor repertorierte din tezaurele de circulație. Structura acestui tip de numerar se prezintă astfel: cei mai numeroși sunt polgroșii lituanieni (7561 ex., reprezentând 79, 69% din cantitatea de monedă mărunță), urmați, la o distanță apreciabilă, de către denarii imperiali (1020 ex. – 10, 75%), polgroșii Coroanei (539 ex. – 5, 68%) și cei bătuți la Swidnica (367 ex. – 3, 86%). Preponderența covârșitoare a monedei lituaniene este evidentă și din faptul că dintr-un total de 35 da tezaure, în nu mai puțin de 29 numărul acestora îl depășește pe cel al monedelor pentru Ungaria (din aceste 29, doar în trei cazuri – Borzești, Șerbești, Ișnovăț – compoziția este asigurată în exclusivitate de polgroși bătuți la Vilnius). La polul opus se află depozitele de la Căndești și Costuleni, alcătuite exclusiv din denari (ultima descoperire cuprinde și două monede moldovenești, bătute în sistemul și după tipul denarilor imperiali¹¹³). Am inclus în categoria numerarului mărunț din această perioadă și monedele bătute de Ludovic al II-lea ie Swidnica, în Silezia, între anii 1517-1527, deoarece aceste piese, care reproduc fraudulos iconografia jumătăților de groși de Cracovia (mai puțin legendele ce însoțeau acvila și coroana) au fost utilizate la un curs oficial cu cele ale Coroanei, fiind deseori confundate în epoeă, în pofida valorii intrinseci diferite¹¹⁴. De altfel, aceste monede sileziane sunt prezente în nu mai puțin de opt astfel de tezaure descoperite pe teritoriul Moldovei, într-un singur caz ele reprezentând numerarul majoritar (în tezaurul de la Copăceni a, avem 300 de polgroși bătuți la Swidnica, reprezentând 64% din monedele tezaurului). Datele finale ale depozitelor ce conțin astfel de monede sunt plasate la deceniile doi, trei, respectiv șapte și opt ale secolului al XVII-lea, ceea ce pledează pentru o penetrație mai târzie a acestora în circulația monetară din Moldova.

O situație detaliată a celor patru categorii de numerar mărunț, din structura depozitelor de circulație, putem obține prin defalcarea pe emițenți a acestora, după cum urmează: a) polgroși lituanieni: Alexandru I – 16, 82%, Sigismund I – 24, 52%, Sigismund II – 58, 64%, emitenț neidentificat – 0, 01%; b) denari imperiali: Ferdinand I – 43, 13%, Maximilian I – 21, 47%, Rudolf II – 32, 45%, Matei II – 1, 37%, Ferdinand II – 0, 49%, Ferdinand III – 0, 09%, emitenț neidentificat – 0, 29%; c) polgroși pentru Coroană: Vladislav II Jagiello – 0, 37%, Kazimir IV – 9, 09%, Ioan Albert – 25, 23%, Alexandru I – 26, 15%, Sigismund I – 31, 16%, emitenț neidentificat – 7, 79%; polgroșii batuți la Swidnica aparțin lui Ludovic II. Piesa de jumătate de gros emisă de Ștefan Báthory, pentru Coroană (de la Suceava – „Cărămidărie”), precum cea emisă de Sigismund I pentru Gdansk (de la Suceava – str. „Mihai Viteazul”), au fost probabil identificate greșit de cel care a publicat aceste tezaure. În general, calculul pe suverani emițenți reflectă fluctuațiile volumului emisiunilor monetare din spațiul original. Cantitatea mare de monedă lituaniană, prezentă în acest tip de tezaure, descoperite pe teritoriul Moldovei a fost emisă într-o perioadă relativ scurtă de timp – din vremea lui Alexandru I (în calitate de mare duce al Lituaniei) până în preajma anului 1565, când baterea polgroșilor în atelierele de la Vilnius încetează (de asemenea, atelierele lituaniene și-au întrerupt activitatea între anii 1529-1545)¹¹⁵. Aceste nominaluri au suferit doar trei alterări ale titlului de argint¹¹⁶ (cea mai importantă este cea din 1506, când acesta s-a redus de la 0,95 g. la 0, 47 g.), fiind destul de bine evaluate în epocă. De o bună apreciere se bucurau și denarii imperiali, a căror devalorizare puternică a început abia după anul 1607¹¹⁷. Această situație se reflectă și în statisticile de mai sus, unde monedele imperiale emise după această dată sunt într-un număr foarte mic.

¹¹³ C. C. Kirijescu, *Sistemul bănesc al leului și precursorii lui*², I, Ed. Enciclopedică, București, 1997, p. 98-99 și 372.

¹¹⁴ *Tezaure Chișinău*, p. 98.

¹¹⁵ M. Gumowski, *op. cit.*, p. 57.

¹¹⁶ A. Mikotajczyk, *Einführung in die neuzeitliche Münzgeschichte Polens*, Łódź, 1988, p. 24, 30.

¹¹⁷ L. Huszár, *Münzkatalog von 1000 bis heute*, München, 1973, p. 13-14.

În compoziția depozitelor de circulație, nucleului dominant reprezentat de numerarul mărunț, i se asociază un mozaic de nominaluri mijlocii și mari, provenind din diferite spații de emisiune. Am numărat 1688 de astfel de exemplare, reprezentând doar 15, 01% din totalul monedelor ce compun tezaurile analizate. Cel mai bine reprezentat este spațiul polonez, care furnizează 1353 de piese (80, 15% din totalul „monedelor asociate”), împărțite în nu mai puțin de nouă nominaluri, astfel: 375 groși (42, 80% din „monedele poloneze asociate”), 223 trojaki (25, 45%), 161 poltoraki (18, 37%), 107 szelagi (12, 21%), 5 orți (0, 57%), 2 șuștaci (0, 22%) și câte un dwugrosze, ezworaki, krucierze. Nu am putut diferenția, cu precizie, nominalurile pentru un număr de 477 de piese poloneze, provenind din tezaurul de la Cordăreni. Această varietate a monedelor poloneze este explicabilă în epocă, dacă avem în vedere trăsăturile sistemului monetar al Uniunii polono-lituaniene, unificat abia în vremea lui Ștefan Báthory¹¹⁸. Se pot face unele aprecieri asupra acestor piese poloneze, aflate într-o poziție secundară, în structura tezaurilor care ne interesează. Analiza pe emitenți și spații monetare a groșilor, delimitează două secvențe ale prezenței lor în aceste tipuri de tezaure. Piese emise de Sigismund I (30 ex.) și Albrecht I (23 ex.), destul de reduse cantitativ, sunt prezente în numeroase depozite de circulație. Dar abia în vremea lui Sigismund III (de la care avem 310 groși pentru Coroana, Lituania și Gdansk) sporște vizibil aflulul acestor monede, multe dintre ele fiind bătute după devalorizarea din 1604, dar mai ales după cea din 1623. Semnificativ este și faptul că majoritatea groșilor inventariați pentru această a doua etapă, delimitată convențional, provin dintr-o singură descoperire (Suceava – „Cărămidărie”; *terminus post-quem* – 1662). Piesele de trei groși aflate în compoziția depozitelor de circulație au fost emise, în marea lor majoritate, după reforma monetară a lui Ștefan Báthory. Se apreciază că generalizarea trojakilor în circulația monetară din Moldova s-a produs după 1604, când trupele poloneze de ocupație au părăsit țara, iar ordonanța monetară a regelui Sigismund al III-lea a devalorizat noile emisiuni cu 10%¹¹⁹. Cele mai multe piese inventariate de noi au fost bătute după devalorizarea din 1616 (vezi tezaurul de la Copăceni a) și provin, cu predilecție, din atelierele Coroanei (130 ex.). După această dată au fost emise și monede de un gros și jumătate prezente în tezaurile cu monede mărunte; și în acest caz domină emisiunile Coroanei (160 ex.). O astfel de piesă aparține lui Ioan Kazimir (Suceava – „Cărămidărie”) în vremea căruia se reia baterea mărunțișului de tip polonez¹²⁰. Szelagii inventariați au fost bătute, în special pentru Coroană (27 ex.), Lituania (23 ex.) și Riga (30 ex.), de către Sigismund III. Majoritatea acestor monede poloneze, diversificate ca nominal, au fost emise în prima jumătate a secolului al XVII-lea și au pătruns în circulația monetară de la est de Carpați, destul de târziu, o parte din ele fiind integrate depozitelor de circulație (aceste piese furnizează data finală pentru 20 de astfel de tezaure).

Alături de piesele poloneze, în compoziția materialului numismatic cu rol secundar din alcătuirea tezaurilor repertoriare, mai întâlnim monede germane (95 ex.), suedeze (32 ex.), olandeze (12 ex.), otomane (10 ex.), transilvănene (10 ex.), moldovenești (4 ex.) sau spaniole (4 ex.). Cel mai bine reprezentat este spațiul german, ale cărui monede apar în 15 tezaure. Destul de numeroase sunt monedele mari (42 taleri și o piesă de 28 Stüber),acompaniate de groși (12), șilingi (9), dreipolkeri (28), kreuzeri și piese de 3 kreuzer. Aceste piese au fost bătute în peste 15 state, orașe și foruri eclesiastice germane; predomină emisiunile orașelor hanseatice și cele ale electorilor de Saxonia (linia Ernestină și Albertină furnizează 15 taleri). În rândul nominalurilor mari am inclus și talerii statelor olandeze (16 ex.), diferențiați în baza dreptului monetar din epocă, în emisiuni olandeze și spaniole¹²¹. Emisiunile Principatului Ardelean sunt, în general, piese de trei groși (7 ex.), emise de către Sigismund Báthory și Ștefan Bocskay, iar cele ale Moldovei – denari ai lui Iacob Heraclidă și Ștefan Tomșa. Piesele de aur sunt apariții excepționale – *un dukaat met de ridder*, pentru Guldre (Copăceni) și un ducat de aur transilvănean (în compoziția inițială a tezaurului de la Sângerei). Nu am insistat asupra monedelor provenind din aceste spații monetare (enumerare mai sus), deoarece ele au o apariție sporadică în compoziția tezaurilor de circulație, majoritatea dintre ele putând fi corelate cu secvențele finale de constituire a acestora. De asemenea, concluziile desprinse din analiza sumară a pieselor de acest fel le-am considerat valabile doar în cazul depozitelor de circulație. Ar fi interesant de urmărit unele dintr-aceste monede, într-o perspectivă comparativă, în compoziția tezaurilor de acumulare, unde asigură structura de bază (taleri, trojaki etc.).

¹¹⁸ A. Mikolajczyk, *op. cit.*, p. 48.

¹¹⁹ V. M. Butnariu, *op. cit.*, în *SCN*, XII, 1997 (1998), p. 172.

¹²⁰ M. Gumowski, *op. cit.*, p. 44, 57.

¹²¹ V. M. Butnariu, *op. cit.*, în *AIIX*, XXXI, 1994, p. 59-62.

O altă problemă pe care dorim să o aducem în discuție o reprezintă variațiile zonale ale raportului polgros-denar, pe care le vom analiza urmărind distribuția geografică a descoperirilor monetare de acest tip. Mai precis, putem vorbi de anumite fluvenții ale acestei unități asigurate de înțărirea nominalurilor lituaniene. În zona răsăriteană a Moldovei (Basarabia), raportul polgros-denar este de 15/1, în vreme ce în spațiul din stânga Prutului valoarea lui devine cu mult mai mică, ajungând la 2,5/1. De asemenea, la est de Prut această cifră cunoaște oscilații semnificative în regiunile nordice și cele sudice. Cea mai mare concentrație de monedă lituaniană se înregistrează în nordul Basarabiei, în aria cerespunzătoare județelor¹²² Soroca, Ungheni și Orhei. Tezaurile descoperite aici însumează peste 6 000 de piese, reprezentând aproape 80% din totalul polgroșilor inventariați pentru Moldova, în această perioadă; numai tezaurile descoperite la Soroca furnizează jumătate din această cantitate. O imagine diferită reconstituim pentru jumătatea sudică, unde numărul de monede scade simțitor, ajungându-se în situația ca județele Cahul și Tighina să nu mai înregistreze nici o descoperire. Totodată, în această zonă se modifică și raportul dintre numărul polgroșilor și cel al denarilor, valoarea obținută (7,5/1) reprezentând jumătatea mediei pentru Basarabia. În spațiul de la vest de Prut, tabloul descoperirilor monetare de acest tip este mult mai unitar. Numărul pieselor provenite de aici este mai mic (35% din total); cantitatea de monedă lituaniană scade simțitor în vreme ce numărul denarilor, practic, se triplează, raportul între cele două nominaluri ajungând, pentru acest areal, la 2,5/1 în favoarea polgroșilor. Rezultate interesante se obțin din analiza tezaurilor provenind din două importante centre medievale – Suceava (aici s-au descoperit trei depozite de circulație) și Iași (un singur tezaur de acest fel). În compoziția acestora preluăm emisiunile ungurești asupra celor lituaniene, aflate într-un raport de 2,5 /1; de asemenea, foarte bine reprezentate în descoperirile provenind de la Suceava sunt polgroșii Coroanei, care îi depășesc numeric pe cei bătuți la Vilnius. Ar mai fi de remarcat poziția singulară în partea de sud (a zonei de la vest de Prut) a depozitului de la Căndești, alcătuit exclusiv din monede imperiale. Exceptând această situație, înomină o notă de relativă omogenitate în aceste teritorii, diferențele zonale fiind la dispoziția modificărilor aduse de orice nouă descoperire monetară mai importantă.

Încercarea de a aprofunda problema distribuției geografice a tezaurilor monetare de circulație, urmărind în special deosebiriile zonale în raportul polgros-denar, permite unele considerații destul de interesante asupra circulației monetare a celor două nominaluri, în Moldova începutului de secol XVII. Asistăm la o „invazie” progresivă a monedelor lituaniene, care își impun supremația în domeniul numerarului mărunț. Diferențele procentuale, pe zone, jalonează itinerariul acestei pătrunderi: de la nord la sud și de la est la vest. Competiția politică și economică dintre Republica nobiliară și Poartă a fost tranșată, în plan monetar, de Polonia. Dovada clară a acestei situații o reprezintă evoluția tabloului descoperirilor monetare din Basarabia: în secolul al XVI-lea, monedele dominante erau asprii¹²³, a căror supremație a fost rapid înlocuită cu cea a polgroșilor lituanieni spre sfârșitul acestui veac și începutul celui următor. Denarii imperiali, pătrunși anterior în circulația din Moldova, sunt preferați în zona apuseană a Moldovei medievale, unde sunt probabil alimentați constați dinspre Transilvania. Suceava și Iașiul par a constitui adevărate bastioane ale protejării vechii monede (denarul) în fața emisiunilor nou sosite (polgroși). Doar astfel ne putem explica situația monetară din aceste centre politico-economice, unde monedele ungurești, probabil încă apreciate, dețin o pondere destul de importantă sau datorită legăturilor comerciale mai intense cu Transilvania (în cazul Sucevei); desigur, aceste încheieri se fundamentează pe actualul stadiu de publicare a cercetărilor.

Examinarea acelorași raport în lumina descoperirilor izolate completează încheierile obținute mai sus. La o primă vedere, strict cantitativ, domină moneda pentru Ungaria (din 451 de piese repertoriare, 361 sunt denari). La fel ca în cazul tezaurilor, distribuția geografică a acestor nominaluri comportă diferențe zonale semnificative. În descoperirile din Basarabia numărul denarilor este superior, cu toate că siturile în care predomină moneda lituaniană sunt cele mai numeroase. Această situație se explică prin ponderea mare pe care o are cantitatea de monedă pentru Ungaria care provine dintr-o singură singură descoperire, cea de la Orhei (49 ex.). În arealul de la vest de Prut se înregistrează o dominație mai consistentă a denarilor (într-un raport de 6/1, față de polgroșii lituanieni); remarcăm aceeași concentrare a monedei imperiale în apropierea marilor așezări urbane mai importante din epocă (Iași și Suceava). De asemenea, numărul lor descresște pe măsură ce ne depărtăm de granița cu Transilvania.

¹²² În momentul elaborării studiului de față, organizarea administrativă a Republicii Moldova consta în județe.

¹²³ Vezi în acest sens statisticile întocmite pentru Moldova, în secolul al XVI-lea, de către B. Murgescu (*op. cit.*, p. 156-162).

Evitând oarecum procentele (mult prea rigide) și axându-ne pe evidențierea fenomenelor, desprindem concluzii interesante din această analiză. Moneda lituaniană începe să pătrundă în Moldova (cam timid, procentual), se impune în Basarabia, dar la vest de Prut trebuie să se confrunte cu aprecierea de care încă se mai bucură denarul, cel puțin în marile centre urbane. Nu atât calitatea denarului imperial conferă putere circulatorie ridicată acestor piese, cât mai ales amintirea prețurii de care s-a bucurat denarul unguresc. Rezultatele obținut mai sus, unele dintre ele doar la stadiul de simple ipoteze de lucru se bazează pe descoperirile existente și publicate până în prezent; chiar și așa, cele analizate în studiul de față reprezintă doar primele observații asupra acestui tip de material – tezaurele de circulație – a căror investigare trebuie aprofundată.

ANEXĂ

REPERTORIUL TEZAURELOR DE CIRCULAȚIE DESCOPERITE PE TERITORIUL MOLDOVEI (SECOLELE XVI-XVII; GRUPA D)

1. Bährinesti a (Soroca)

Anul descoperirii: 1972; 2952 AR (?); *terminus post-quem*: 1610.

POLONIA

Coroana: *Kazimierz Jagiellończyk-półgroszki* 9; *Jan Olbrachi-półgroszki* 19; *Alexander-półgroszki* 27; *Zygmunt I Stary-półgrosze* 9; *Stefan Batory-szelagi* 3; *Zygmunt III Wasa-szelagi* 4.

Lituania: *Alexander-półgroszki* 459; *Zygmunt I Stary-półgroszki* 663; *Zygmunt II August-półgroszki* 1504; *Stefan Batory-szelagi* 4; *Zygmunt III Wasa-szelagi* 4.

Prusia: *Albrecht I von Brandenburg-szelagi* 3.

Gdańsk: *Zygmunt I Stary-szelagi* 10; *Stefan Batory-szelagi* 1.

Ryga: *Stefan Batory-szelagi* 3; *Zygmunt III Wasa-szelagi* 13.

UNGARIA

Ungaria: *II. Lajos-denár* 3.
Schweidnitz: *II. Lajos-félgaras* 7.

IMPERIUL ROMANO-GERMAN

Austria (Ungaria): *Ferdinand I-Denar* 79; *Maximilian-Denar* 49; *Rudolf II-Denar* 81; *Matei II-Denar* 6.

TRANSILVANIA

Sigismund Báthory-hármos garas 2.
Bibl.: *Nudel'man 1988*, p. 145-147, nr. 2.

2. Bährinesti b (Soroca)

Anul descoperirii: 1985-1986; 320 AR; *terminus post-quem*: 1625.

POLONIA

Coroana: *Stefan Batory-szelagi* 1.

Lituania: *Alexander-półgroszki* 1; *Zygmunt I Stary-półgroszki* 3; *Zygmunt II August-półgroszki* 301; *Zygmunt III Wasa-szelagi* 1.

Prusia: *Albrecht I von Brandenburg-szelagi* 1.

Gdańsk: *Zygmunt I Stary-szelagi* 1.

Ryga: *Zygmunt III Wasa-szelagi* 1.

UNGARIA

Schweidnitz: *II. Lajos-félgaras* 1.

IMPERIUL ROMANO-GERMAN

Austria (Ungaria): *Ferdinand I-Denar* 4; *Maximilian-Denar* 1; *Rudolf II-Denar* 4.

Bibl.: A. A. Nudel'man, în *Numizmatičeskie issledovanija po istorii jugo Vostočnoj Evropy*. Chișinău, 1990, p. 185-203; *Tezaure Chișinău*, p. 46-47, nr. 21.

3. Blesteni (Edinet)

Anul descoperirii: 1978; 127 AR; *terminus post-quem*: 1597.

POLONIA

Coroana: *Alexander-półgroszki* 1.

Lituania: *Alexander-półgroszki* 1; *Zygmunt I Stary-półgroszki* 24; *Zygmunt II August-półgroszki* 46; *Stefan Batory-trojaki* 4; *Zygmunt III Wasa-trojaki* 7.

Ryga: *Stefan Batory-trojaki* 3; *Zygmunt III Wasa-trojaki* 4.

IMPERIUL ROMANO-GERMAN

Austria (Ungaria): *Ferdinand I-Denar* 7; *Maximilian-Denar* 6; *Rudolf II-Denar* 3.

Deventer/Campen/Zwolle: *Thaler* 2.

Köln: *Adolf III von Schauenburg (arch.)-Thaler* 1.

Sachsen-linia Albertină: *August-Thaler* 6; *Christian I-Thaler* 2.

SPANIA

Utrecht: *daalder* 2.

PROVINCILE UNITE

Friesland: *daalder* 1.

Gueldre: *daalder* 1.

Oweryssel: *daalder* 1.

Zeeland: *daalder* 2.

CONFEDERAȚIA ELVEȚIANĂ

St. Gallen: *Thaler* 2.

TRANSILVANIA

Sigismund Báthory-hármos garas 2.

Bibl.: *Nudel'man 1983*, p. 127, nr. 1.

4. Bližnii Hutor (Dubăsari)

Anul descoperirii: 1962; 12 AR; *terminus post-quem*: 1627.

POLONIA

Coroana: *Zygmunt III Wasa*-póltoraky 2.

Lituania: *Alexander*-pólgroszki 1; *Zygmunt II August*-pólgroszki 1; *Zygmunt III Wasa*-grosze 3, póltoraky 1.

IMPERIUL ROMANO-GERMAN

Austria (Ungaria): *Ferdinand I*-Denar 1; *Maximilian*-Denar 2; *Matei II*-Denar 1.

Bibl.: *Nudel'man* 1976, p. 127, nr. 60; *Tezaure Chișinău*, p. 48, nr. 24.

5. Borzesti (Bacău)

Anul descoperirii: ?; 600 AR (?); *terminus post-quem*: 1566 (?).

POLONIA

Lituania: *Alexander*-pólgroszki 99; *Zygmunt I Stary*-pólgroszki 125; *Zygmunt II August*-pólgroszki 284*.

Bibl.: E. Isăcescu, *Tezaurul de monede medievale de la Șerbești (jud. Neamț)*, în *MemAntiq*, III, 1971, p. 503 și nota 9.

*Nu știm nimic despre celelalte 92 de piese.

6. Bumbăta (Ungheni)

Anul descoperirii: 1951; 14 AR; *terminus post-quem*: 1585.

POLONIA

Lituania: *Alexander*-pólgroszki 2; *Zygmunt I Stary*-pólgroszki 1; *Zygmunt II August*-pólgroszki 5.

IMPERIUL ROMANO-GERMAN

Austria (Ungaria): *Ferdinand I*-Denar 3; *Maximilian*-Denar 2; *Rudolf II*-Denar 1.

Bibl.: *Nudel'man* 1976, p. 98, nr. 9; *Tezaure Chișinău*, p. 24, nr. 7.

7. Katerinovka (Dubăsari)

Anul descoperirii: 1957; 89 AR; *terminus post-quem*: 1624.

POLONIA

Coroana: *Alexander*-pólgroszki 17; *Zygmunt I Stary*-pólgrosze 5, grosze 3; *Zygmunt III Wasa*-póltoraky 1, trojaki 4.

Lituania: *Zygmunt I Stary*-pólgroszki 10; *Zygmunt II August*-pólgroszki 26, grosze 1; *Zygmunt III Wasa*-trojaki 4.

Ryga: *Zygmunt III Wasa*-trojaki 11.

IMPERIUL ROMANO-GERMAN

Austria (Ungaria): *Rudolf II*-Denar 2.

Holstein-linia Holstein-Gottorf: *Johann-Adolf*-Dreipólker 2.

Silesia-Munsterberg-Oels-Glatz: *Karl II*-Dreikreuzer 2.

NEDETERMINATE: 1.

Bibl.: *Nudel'man* 1976, p. 108, nr. 14.

8. Căndesti (Vrancea)

Anul descoperirii: 1976; 31 AR; *terminus post-quem*: 1571.

IMPERIUL ROMANO-GERMAN

Austria (Ungaria): *Ferdinand I*-Denar 30; *Maximilian*-Denar 1.

Bibl.: V. Bobi, *Tezaurul medieval de monede și podoabe descoperit la Căndești-Vrancea*, în *StComVrancea*, III, 1980, p. 111-126.

9. Ciuculeni a (Lăpușna)

Anul descoperirii: 1913; 101 AR; *terminus post-quem*: 1617.

POLONIA

Coroana: *Zygmunt I Stary*-grosze 3; *Stefan Batory*-trojaki 1; *Zygmunt III Wasa*-trojaki 6, szóstaki 1.

Lituania: *Zygmunt II August*-pólgroszki 81; *Stefan Batory*-trojaki 1.

Prusia: *Albrecht I von Brandenburg*-grosze 1.

Ryga: *Stefan Batory*-trojaki 1.

IMPERIUL ROMANO-GERMAN

Köln (arch.): Groschen 1.

Sachsen: *emitenț neprecizat (sec. XV)*-Groschen 2.

Sachsen-linia Albertină: *Johann-Georg I*-Thaler 1.

Silesia-Breslau: *Johann (V Bethlenfalva/VI von Sitsch)*-Groschen 1.

-Liegnitz-Brieg: *Friedrich II*-Groschen 1.

Bibl.: *Nudel'man* 1976, p. 124, nr. 51.

10. Ciuculeni b (Lăpușna)

Anul descoperirii: 1940; 123 AR; *terminus post-quem*: 1597.

POLONIA

Coroana: *Alexander*-pólgroszki 1; *Zygmunt III Wasa*-trojaki 2, szóstaki 3.

Lituania: *Alexander*-pólgroszki 1; *Zygmunt I Stary*-pólgroszki 14, grosze 2; *Zygmunt II August*-pólgroszki 18, trojaki 3; *Stefan Batory*-trojaki 3; *Zygmunt III Wasa*-trojaki 5.

Gdańsk: *Zygmunt III Wasa*-trojaki 1.

Ryga: *Stefan Batory*-trojaki 2; *Zygmunt III Wasa*-trojaki 4.

IMPERIUL ROMANO-GERMAN

Austria (Ungaria): *Ferdinand I*-Denar 17; *Maximilian*-Denar 7; *Rudolf II*-Denar 4.

Deventer/Campen/Zwolle: Thaler 2.

Hameln: Thaler 1.

Kempen: Thaler 1.

Lübeck: Thaler 1.

Mansfeld-linia Vorderort: *Johann-Georg I/Peter-Ernst*-Thaler 2.

Nijmegen: Thaler 1.

Mecklenburg-linia Schwerin: *Johann Albrecht I*-Thaler 1.

Oettingen: *Karl-Wolfgang/Ludwig XV/Martin*-Thaler 1.

Ostfriesland: *Edzard II/Christoph/Johann II von Reitberg*-Thaler 2.

Sachsen-linia Albertină: *Morintz*-Thaler 1; *August*-Thaler 5.

Thoren: *Margareta von Brederode*-Thaler 2.

MOLDOVA

Jacob Heraclide-denari 2.

Ștefan Tomșa-denari 2.

SPANIA

Utrecht: daalder 2.

CONFEDERAȚIA ELVEȚIANĂ

St. Gallen: Thaler 2.

PROVINCILE UNITE

Guedre: rijksdaalder 1.

Holland: leeuwendaalder 3.

Zeeland: rijksdaalder 1.

TRANSILVANIA

Sigismund Báthory-hármos garas 2.

Bibl.: *Nudel'man* 1983, p. 130, nr. 6.

11. Copăceni a (Bălți)

Anul descoperirii: 1961; 431 AR (?); *terminus post-quem*: 1677.

POLONIA

Coroana: *Zygmunt I Stary*-półgrosze 9; *Zygmunt III Wasa*-półtoraky 4, trojaki 59.

Lituania: *Zygmunt II August*-półgroszki 6, grosze 1, trojaki 4; *czworaki* 2; *Zygmunt III Wasa*-szelagi 7.

Gdańsk: *Zygmunt III Wasa*-orty 2.

UNGARIA

Schweidnitz: *II. Lajos* –félgaras 300.

IMPERIUL ROMANO-GERMAN

Austria (Ungaria): *Ferdinand I*-Denar 13; *Maximilian*-Denar 1; *Rudolf II*-Denar 12.

Brandenburg (Prusia): *Georg-Wilhelm*-Dreipöcker 1.

Silesia: *Ferdinand I*-Thaler 1; *Rudolf II*-Thaler 1.

PROVINCILE UNITE

Brabant: daalder 1.

Guedre: leeuwendaalder 1.

Bibl.: *Nudel'man* 1976, p. 111, nr. 25.

12. Copăceni b (Bălți)

Anul descoperirii: 1968; 10 AR; *terminus post-quem*: 1625.

POLONIA

Coroana: *Jan Olbracht*-półgroszki 1; *Zygmunt III Wasa*-półtoraky 1.

Lituania: *Zygmunt II August*-półgroszki 3.

Gdańsk: *Zygmunt III Wasa*-grosze 1.

Ryga: *Zygmunt III Wasa*-szelagi 1.

IMPERIUL ROMANO-GERMAN

Austria (Ungaria): *Ferdinand I*-Denar 2; *Rudolf II*-Denar 1.

Bibl.: *Nudel'man* 1976, p. 111, nr. 26; *Tezaure Chișinău*, p. 47, nr. 22.

13. Copăceni c (Bălți)

Anul descoperirii: 1986; 43 AR; *terminus post-quem*: 1626.

POLONIA

Coroana: *Zygmunt III Wasa*-trojaki 1.

Lituania: *Zygmunt I Stary*-półgroszki 6; *Zygmunt II August*-półgroszki 6; *Stefan Batory*-trojaki 1; *Zygmunt III Wasa*-trojaki 1.

Gdańsk: *Zygmunt III Wasa*-trojaki 1.

UNGARIA

Schweidnitz: *II. Lajos* –félgaras 10.

IMPERIUL ROMANO-GERMAN

Austria (Ungaria): *Ferdinand I*-Denar 9; *Maximilian*-Denar 2; *Rudolf II*-Denar 6.

Bibl.: *Nudel'man* 1988, p. 147, nr. 4.

14. Cordăreni (Botoșani)

Anul descoperirii: 1965; 594 ex. (1 AV, 591 AR, 2 AE); *terminus post-quem*: 1605.

POLONIA

Coroana/Lituania/Prusia: *Zygmunt I Stary*/*Zygmunt II August*-półgroszki și grosze 403.

Coroana/Lituania/Riga: *Stefan Batory*-trojaki și szelagi 16; *Zygmunt III Wasa*-grosze și trojaki 48.

Lituania: *Alexander*-półgroszki 77.

Prusia: *Albrecht I von Brandenburg*-szelagi* și grosze 10; *Georg-Friedrich von Brandenburg*-szelagi 1*.

IMPERIUL ROMANO-GERMAN

Austria (Ungaria): *Ferdinand I*-Denar 11, Groschen 1; *Maximilian*-Denar 5; *Rudolf II*-Denar 7; Thaler 1.

PROVINCILE UNITE

Guedre: dukaat met de ridder 1*.

NEDETERMINATE: 13.

Bibl.: V. Enăchiuc, *Relațiile comerciale ale Moldovei în secolele XVI-XVII ilustrate de tezaurul monetar descoperit la Cordăreni, județul Botoșani*, în *ActaMM*, XII-XIV, 1990-1992, p. 93-102.

*Identificarea acestor piese a fost realizată pe baza descrierilor făcute de autoare.

15. Costuleni (Ungheni)

Anul descoperirii: 1974; 11 AR; *terminus post-quem*: 1575.

MOLDOVA

Jacob Heraclide-denari 2.

Ștefan Tomșa-denari 2.

IMPERIUL ROMANO-GERMAN

Austria (Ungaria): *Maximilian*-Denar 7.

Bibl.: *Nudel'man* 1976, p. 98, nr. 10.

16. Criuleni (Chișinău)

Anul descoperirii: 1962; 134 AR (?); *terminus post-quem*: 1654.

POLONIA

Coroana: *Zygmunt I Stary*-półgrosze 40; *Zygmunt II August*-grosze 1, *Stefan Batory*-szelagi 3, grosze 1, trojaki 1; *Zygmunt III Wasa*-szelagi 13, półtoraky 2.

Lituania: *Zygmunt I Sary-półgroszki* 7, grosze 1; *Zygmunt II August-półgroszki* 12, trojaki 3; *Stefan Batory-szelagi* 7, trojaki 9.
 Prusia: *Albrecht I von Brandenburg-szelagi* 1.
 Gdańsk: *Zygmunt I Sary-szelagi* 1.
 Elbląg: *Zygmunt I Sary-szelagi* 1.
 Curlanda: *Zygmunt II August-szelagi* 2.

IMPERIUL ROMANO-GERMAN

Brandenburg (Prusia): *Johann-Sigismund-Dreipöcker* 1; *Georg-Wilhelm-Schilling* 8, *Dreipöcker* 11; *Friedrich-Wilhelm-Schilling* 1.
 Bibl.: *Nudel'man* 1976, p. 120, nr. 46.

17. Dnestrovsk (Dubăsari)

Anul descoperirii: 1961; 17 AR; *terminus post-quem*: 1627.

POLONIA

Coroana: *Jan Olbracht-półgroszki* 6; *Alexander-półgroszki* 4; *Zygmunt III Wasa-grosze* 1.
 Lituania: *Zygmunt III Wasa-grosze* 3.
 Gdańsk: *Zygmunt III Wasa-grosze* 1.

UNGARIA

Schweidnitz: *II. Lajos-félgaras* 1.

IMPERIUL ROMANO-GERMAN

Austria (Ungaria): *Ferdinand I-Denar* 1.
 Bibl.: *Nudel'man* 1976, p. 127, nr. 61; *Tezauru Chişinău*, p. 49, nr. 25.

18. Golăeşti (Iasi)

Anul descoperirii: înainte de 1970; 138 AR; *terminus post-quem*: 1594.

POLONIA

Lituania: *Alexander-półgroszki* 25; *Zygmunt I Sary-półgroszki* 25; *Zygmunt II August-półgroszki* 66.

IMPERIUL ROMANO-GERMAN

Austria (Ungaria): *Ferdinand I-Denar* 6; *Maximilian-Denar* 8; *Rudolf II-Denar* 7.
 Hörter: *Mariengroschen* 1.
 Bibl.: V. M. Butnariu, A. Ştirbu, *Tezauru monetare din secolele XV-XVII descoperite în Moldova, (III)*, în *AIIX*, XXXI, 1994, p. 555-556; V. M. Butnariu (coord.), *Monnaies et parures du Musée d'Histoire de la Moldavie de Iaşi*, Iaşi, 2001, p. 58-59, nr. 11.

19. Iasi - cartier „Tătăraşi” (Iasi)

Anul descoperirii: 1922; 70 AR; *terminus post-quem*: 1655.

POLONIA

Lituania: *Zygmunt I Sary-półgroszki* 2.
 Nedeterminate: 31.

IMPERIUL ROMANO-GERMAN

Austria (Ungaria): *Ferdinand I-Denar* 1; *Maximilian-Denar* 3; *Rudolf II-Denar* 3; *emitent neidentificat*-15.
 Zwolle: *Thaler* 6.

IMPERIUL OTOMAN

Emitent neidentificat-akçe 9.

Bibl.: V. Bude, *Un mic tezaur de monede găsit în Tătăraşi-Iaşi*, în *Ion Neculce. Buletinul Muzeului Municipal din Iaşi*, 2, 1923, p. 234-235; V. M. Butnariu, *Note numismatice*, I, în *Allia*, XXV/1, 1988, p. 527-528.

20. Isnăvăt (Chişinău)

Anul descoperirii: 1984; 61 AR; *terminus post-quem*: 1565.

POLONIA

Lituania: *Alexander-półgroszki* 13; *Zygmunt I Sary-półgroszki* 14; *Zygmunt II August-półgroszki* 34.
 Bibl.: *Nudel'man* 1988, p. 147, nr. 3.

21. Măgura (Bacău)

Anul descoperirii: 1966; 23 AR; *terminus post-quem*: 1626.

POLONIA

Coroana: *Zygmunt I Sary-półgrosze* 2.
 Lituania: *Alexander-półgroszki* 2; *Zygmunt I Sary-półgroszki* 6; *Zygmunt II August-półgroszki* 9; *Zygmunt III Wasa-grosze* 2.

IMPERIUL ROMANO-GERMAN

Austria (Ungaria): *Ferdinand I-Denar* 1.

SUEDIA

Riga: *Gustav Adolf-Dreipöcker* 1.
 Bibl.: Al. Artimon, *Un tezaur monetar din secolele XVI-XVII descoperit la Măgura (jud. Bacău)*, în *Carpica*, IV, 1971, p. 323-330.

22. Mălăeşti (Bălţi)

Anul descoperirii: 1976; 46 AR; *terminus post-quem*: 1594.

POLONIA

Coroana: *Stefan Batory-trojaki* 1.
 Lituania: *Zygmunt II August-półgroszki* 9.
 Prusia: *Albrecht I von Brandenburg-grosze* 17.
 Gdańsk: *Zygmunt I Sary-grosze* 5; *Stefan Batory-grosze* 3.
 Ryga: *Stefan Batory-grosze* 1, *trojaki* 3; *Zygmunt III Wasa-trojaki* 4.
 Elbląg: *Zygmunt I Sary-grosze* 3.
 Bibl.: *Nudel'man* 1983, p. 129, nr. 3.

23. Mărculeşti a (Soroca)

Anul descoperirii: 1973; 131 AR; *terminus post-quem*: 1602.

POLONIA

Coroana: *Jan Olbracht-półgroszki* 1; *Zygmunt I Sary-półgrosze* 3; *Zygmunt III Wasa-trojaki* 1.
 Lituania: *Alexander-półgroszki* 23; *Zygmunt I Sary-półgroszki* 43; *Zygmunt II August-półgroszki* 51.

IMPERIUL ROMANO-GERMAN

Austria (Ungaria): *Ferdinand I-Denar* 2; *Maximilian-Denar* 3; *Rudolf II-Denar* 4.

Bibl.: A. A. Nudel'man, în *ArchIss*, IV, 1973 (1974), p. 212-213, nr. 5; *Nudel'man 1976*, p. 108-109, nr. 15 (descoperirea e prezentată ca provenind de la Varvarovca); *Tezaur Chişinău*, p. 43-44, nr. 17.

24. Mărculeşti b (Soroca)

Anul descoperirii: 1980; 327 AR (?); *terminus post-quem*: 1610.

POLONIA

Coroana: *Stefan Batory*-szelagi 1.
Lituania: *Alexander*-pólgroszki 2; *Zygmunt I Stary*-pólgroszki 2; *Zygmunt II August*-pólgroszki 307.
Prusia: *Albrecht I von Brandenburg*-szelagi 1.
Gdańsk: *Zygmunt I Stary*-szelagi 1.
Ryga: *Zygmunt III Wasa*-szelagi 1.

UNGARIA

Ungaria: *II. Lajos*-denár 1.

IMPERIUL ROMANO-GERMAN

Austria (Ungaria): *Ferdinand I-Denar 5*; *Maximilian-Denar 3*; *Rudolf II-Denar 3*; *Matei II-Denar 1*.
Bibl.: *Nudel'man 1988*, p. 148, nr. 5.

25. Mărculeşti c (Soroca)

Anul descoperirii: 1986; 2467 AR; *terminus post-quem*: 1607.

POLONIA

Coroana: *Kazimierz Jagiellończyk*-pólgroszki 2; *Jan Olbracht*-pólgroszki 12; *Alexander*-pólgroszki 11; *Zygmunt I Stary*-pólgroszki 6.
Lituania: *Alexander*-pólgroszki 448; *Zygmunt I Stary*-pólgroszki 699; *Zygmunt II August*-pólgroszki 1212.
Gdańsk: *Kazimierz Jagiellończyk*-szelagi 1; *Zygmunt I Stary*-szelagi 2.
Ryga: *Zygmunt III Wasa*-szelagi 8.
Elbląg: *Zygmunt I Stary*-grosze 1.

UNGARIA

Schweidnitz: *II. Lajos*-félgaras 6.

IMPERIUL ROMANO-GERMAN

Aachen: *Rudolf II-Groschen 1*.
Austria (Ungaria): *Ferdinand I-Denar 22*; *Maximilian-Denar 15*; *Rudolf II-Denar 21*.
Bibl.: V. M. Butnariu, A. Ştirbu, *op. cit.*, (III), în *AIIX*, XXXI, 1994, p. 558 şi nota 11; A. Niculiţă, *Tezaurul de monede de la Mărculeşti*, în *ArhMold*, XVIII, 1995, p. 303-309.

26. Mărzesti (Orhei)

Anul descoperirii: 1962; 18 AR; *terminus post-quem*: 1624.

POLONIA

Coroana: *Zygmunt III Wasa*-póltoraky 1.
Lituania: *Zygmunt I Stary*-pólgroszki 7; *Zygmunt II August*-pólgroszki 10.
Bibl.: *Nudel'man 1976*, p. 117, nr. 36.

27. Micăuți (Chişinău)

Anul descoperirii: 1976; 26 AR; *terminus post-quem*: 1535.

POLONIA

Coroana: *Wladislaw Jagiello*-pólgrosze 1; *Kazimierz Jagiellończyk*-pólgroszki 2; *Jan Olbracht*-pólgroszki 2; *Alexander*-pólgroszki 3; *Zygmunt I Stary*-pólgrosze 5, grosze 13.

Bibl.: *Nudel'man 1983*, p. 129, nr. 4.

28. Morozeni (Orhei)

Anul descoperirii: 1962; 17 AR; *terminus post-quem*: 1616.

POLONIA

Coroana: *Zygmunt III Wasa*-póltoraky 2, trojaki 1, krucierze 1.
Lituania: *Alexander*-pólgroszki 4; *Zygmunt I Stary*-pólgroszki 5; *Zygmunt II August*-pólgroszki 4.
Bibl.: *Nudel'man 1976*, p. 117, nr. 38; *Tezaur Chişinău*, p. 45-46, nr. 20.

29. Piatra-Neamt (Neamt)

Anul descoperirii: 1963; 593 AR; *terminus post-quem*: 1600.

POLONIA

Coroana: *Wladislaw Jagiello*-pólgrosze 1; *Jan Olbracht*-pólgroszki 1; *Zygmunt I Stary*-pólgrosze 1, grosze 1; *Zygmunt III Wasa*-trojaki 1.
Lituania*: *Alexander*-pólgroszki 85; *Zygmunt I Stary*-pólgroszki 133 (3 imitații); *Zygmunt II August*-pólgroszki 312 (1 imitație); *emitent neidentificat*-pólgroszki (1 imitație).
Prusia: *Zygmunt I Stary*-grosze 1; *Albrecht I von Brandenburg*-grosze 4.
Gdańsk: *Zygmunt II August*-grosze 1.
Ryga: *Stefan Batory*-trojaki 1; *Zygmunt III Wasa*-trojaki 2.

UNGARIA

II. Ulászló-denár 1; **II. Lajos**-denár 1.

IMPERIUL ROMANO-GERMAN

Austria (Ungaria): *Ferdinand I-Denar 17*; *Maximilian-Denar 9*; *Rudolf II-Denar 7*.
Silesia-Liegnitz-Brieg: *Friedrich II-Groschen 1*.
Bibl.: C. Matasă, O. Iliescu, V. Mihăilescu-Bîrliba, *Date noi cu privire la circulația monetară din Moldova în secolul al XVI-lea*, în *ArhMold*, VII, 1972, p. 369-375.
 *Din repartiția cronologică, pe ani, a polgrosilor pentru Lituania am numărat doar 530 de monede și nu 538, cum afirmă autorii, astfel că numărul total de monede diferă (585, față de 593).

30. Sângerei (Bălți)

Anul descoperirii: 1972; 23 AR*; *terminus post-quem*: 1597.

POLONIA

Lituania: *Alexander*-pólgroszki 2; *Zygmunt I Stary*-pólgroszki 6; *Zygmunt II August*-pólgroszki 16; grosze 1
Zygmunt III Wasa-trojaki 1.
Prusia: *Albrecht I von Brandenburg*-grosze 1.

IMPERIUL ROMANO-GERMAN

Göttingen: *Mariengroschen 1*.
Lübeck: *Thaler 1*.
Bibl.: A. A. Nudel'man, în *ArchIss*, IV, 1973 (1974), p. 208-210; *Nudel'man 1976*, p. 95-96, nr. 5**; *Tezaur Chişinău*, p. 38-39, nr. 13.

*În descrierea detaliată a monedelor (din volumul *Tezaur Chişinău*) am numărat 29 de piese.

**Se pare că numărul inițial de piese din această descoperire era mult mai mare (128 AR și 1 AV). Compoziția tezaurului sub această formă apare la A. A. Nudel'man și nu conține piesele germane emise pentru Göttingen și Lübeck. Am optat pentru identificarea monedelor efectuată de V. M. Butnariu din rațiunile prezentate la începutul studiului, dar trebuie remarcată piesa de aur ce aparținea acestui depozit – un ducat de la Sigismund Báthory, din 1587.

31. Suceava – „Cărămidărie” (Suceava)

Anul descoperirii: 1957; 1441 AR; *terminus post-quem*: 1662.

POLONIA

Coroana: *Kazimierz Jagiellończyk-półgroszki* 34; *Jan Olbracht-półgroszki* 93; *Kazimierz Jagiellończyk/Jan Olbracht-półgroszki* 5; *Alexander-półgroszki* 72; *Zygmunt I Stary-półgrosze* 60; *emitent neidentificat-półgrosze* 37; *Stefan Batory-półgroszki(?)* 1, trojaki 3; *Zygmunt III Wasa-grosze* 112, półtoraki 146, trojaki 48, orty 2; *Jan Kazimierz-półtoraki* 1.

Lituania: *Alexander-półgroszki* 12; *Zygmunt I Stary-półgroszki* 28; *Zygmunt II August-półgroszki* 58; *Stefan Batory-trojaki* 1; *Zygmunt III Wasa-grosze* 131, trojaki 2; *Jan Kazimierz-grosze* 2.

Gdańsk: *Zygmunt I Stary-trojaki* 1; *Zygmunt III Wasa-grosze* 44, orty 1; *Jan Kazimierz-dwugrosze* 1.

Ryga: *Zygmunt III Wasa-szelagi* 1, trojaki 6.

UNGARIA

Ungaria: *II. Lajos-denár* 2.

Schweidnitz: *II. Lajos-félgaras* 41.

IMPERIUL ROMANO-GERMAN

Austria (Ungaria): *Ferdinand I-Denar* 189; *Maximilian-Denar* 91; *Rudolf II-Denar* 154; *Matei II-Denar* 6; *Ferdinand II-Denar* 5, *Kreuzer* 1; *Ferdinand III-Denar* 1; *emitent neidentificat-Denar* 3.

Brandenburg (Prusia): *Georg-Wilhelm-Dreipötker* 13.

TRANSILVANIA

Bocskaz *István-hármos garas* 1; *Gheorghe Rákóczi I-pöltúra* 1.

IMPERIUL OTOMAN

Raguza: *artiluk* 1.

SUEDIA

Suedia (?): *Gustav Adolf-Dreipötker* 11, *Dreigroschen* 1; *Kristina-Dreipötker* 2.

Livonia: *Kristina-Dreipötker* 1.

Riga: *Gustav Adolf-Dreipötker* 10.

Elbing: *Gustav Adolf-Groschen* 6.

NEDETERMINATE: 1.

Bibl.: Gr. Foiț, *Un tezaur monetar din secolele XV-XVII descoperit la Suceava*, în *SCN*, III, 1960, p. 511-515; idem, *Suceava – centru de interes major pentru numismatică medievală a Moldovei*, în *Suceava*, VIII, 1981, p. 75-77; V. M. Butnariu, *op.cit.*, (I), în *ALLAI*, XXV/1, 1988, p. 528-529.

32. Suceava – liceul „Ștefan cel Mare” (Suceava)

Anul descoperirii: 1959; 55 AR; *terminus post-quem*: 1628.

POLONIA

Coroana: *Kazimierz Jagiellończyk-półgroszki* 1; *Jan Olbracht-półgroszki* 1; *Alexander-półgroszki* 5; *Zygmunt I Stary-półgrosze* 21; *Zygmunt III Wasa-grosze* 2.

Gdańsk: *Zygmunt III Wasa-grosze* 5.

IMPERIUL ROMANO-GERMAN

Austria (Ungaria): *Ferdinand I-Denar* 9; *Maximilian-Denar* 4; *Rudolf II-Denar* 5.

Campeu: *Ferdinand II-28 Stüber* 1.

TRANSILVANIA

Gabriel Báthory-gros 1.

Bibl.: Gr. Foiț, *Tezaur monetare răzlețe (inedite)*, în *Suceava*, VI-VII, 1979-1980, p. 139-140, 143-144; idem, *op. cit.*, în *Suceava*, VIII, 1981, p. 78.

33. Suceava – str. „Mihai Viteazul” (Suceava)

Anul descoperirii: 1959; 101 AR; *terminus post-quem*: 1599.

POLONIA

Coroana: *Zygmunt I Stary-półgrosze* 1; *Stefan Batory-szelagi* 1, trojaki 1; *Zygmunt III Wasa-szelagi* 1.

Lituania: *Alexander-półgroszki* 14; *Zygmunt I Stary-półgroszki* 24; *Zygmunt II August-półgroszki* 50.

Gdańsk: *Zygmunt I Stary-półgrosze* (?) 1.

Ryga: *Stefan Batory-szelagi* 1; *Zygmunt III Wasa-szelagi* 1.

IMPERIUL ROMANO-GERMAN

Austria (Ungaria): *Ferdinand I-Denar* 3; *Rudolf II-Denar* 1. *Braunschweig-Lüneberg-noua linie Lüneberg: Wilhelm-Mariengroschen* 1.

Herford: *Anna II de Limburg-Mariengroschen* 1.

Bibl.: Gr. Foiț, *Noi tezaur monetare medievale descoperite în regiunea Suceava*, *Suceava*, 1967, p. 15-22; idem, *op. cit.*, în *Suceava*, VIII, 1981, p. 77-78.

34. Șerbesti (Neamț)

Anul descoperirii: 1966; 7 AR; *terminus post-quem*: 1562.

POLONIA

Lituania: *Alexander-półgroszki* 1; *Zygmunt I Stary-półgroszki* 4; *Zygmunt II August-półgroszki* 2.

Bibl.: E. Isăcescu, *op. cit.*, în *MemAntiq*, III, 1971, p. 499-504.

35. Vasilecău (Soroca)

Anul descoperirii: 1959; 23 AR; *terminus post-quem*: 1625.

POLONIA

Coroana: *Kazimierz Jagiellończyk-półgroszki* 1; *Zygmunt I Stary-półgrosze* 4; *Zygmunt III Wasa-grosze* 2.

Lituania: *Zygmunt III Wasa-grosze* 1.

UNGARIA

Schweidnitz: *II. Lajos-félgaras* 1.

IMPERIUL ROMANO-GERMAN

Austria (Ungaria): *Ferdinand I-Denar* 8; *Maximilian-Denar* 1; *Rudolf II-Denar* 5.

Bibl.: *Nudel'man* 1976, p. 105-106, nr. 9, *Tezaur Chişinău*, p. 47-48, nr. 23.

Celor 35 de tezaure repertoriate mai sus, a căror structură pe emitenți și pe nominaluri am încercat să o stabilim, li se adaugă un număr de opt depozite, considerate ca aparținând aceleiași categorii (de circulație), dar despre care nu există decât foarte puține informații în literatura de specialitate. Iată o listă a acestor tezaure:

1. Bals (Iasi)

-7 AR.

POLONIA

Lituania: *Alexander/Zygmunt I Stary*-4 ex.

IMPERIUL ROMANO-GERMAN

Austria (Ungaria): *Ferdinand I*-1 ex.; *Maximilian*-1 ex.; *Rudolf II*-1 ex.

Bibl.: V. Chirica, M. Tanasachi, *Repertoriul arheologic al județului Iasi*, II, Iasi, 1985, p. 416.

2. Ceplenita (Iasi)

Bibl.: V. M. Butnariu, *Introducerea talerului leu în Moldova lui Vasile Lupu*, în *AILX*, XXXI, 1994, p. 70 și nota 92.

3. Criști (Iasi)

-11 AR.

POLONIA

Lituania: *Alexander*-11 ex.

Bibl.: V. Chirica, M. Tanasachi, *op. cit.*, II, p. 428.

4. Ipatete (Iasi)

- *terminus post-quem*: 1547.

Bibl.: V. M. Butnariu, *Moldova între „spații monetare” și „rajiuni de stat”*. Anii 1574-1612, în *SCN*, XII, 1997 (1998), p. 163 și nota 31, p. 165.

5. Măritei (Suceava)

-se afla în colecțiile Muzeului de Istorie a Bucovinei, din Suceava.

Bibl.: V. M. Butnariu, A. Știrbu, *op. cit.*, (III), în *AILX*, XXXI, 1994, p. 558 și nota 10.

6. Onești (Iasi) (?)

Bibl.: V. M. Butnariu, *op. cit.*, în *AILX*, XXXI, 1994, p. 70 și nota 90.

7. Prepelița (Bălți)

Anul descoperirii: 1962; 152 AR.

POLONIA

Coroana/Lituania: *Zygmunt I Stary*-półgroszki; *Zygmunt II August*-półgroszki, trojaki; *Zygmunt III Wasa*-szelagi, półtoraki, trojaki, orty.

IMPERIUL ROMANO-GERMAN

Austria (Ungaria): *Ferdinand I*-Denar; *Maximilian*-Denar; *Rudolf II*-Denar.

Bibl.: *Nudel'man 1976*, p. 112, nr. 28.

8. Vorotet (Orhei)

Anul descoperirii: 1971; 2 AR; *terminus post-quem*: 1576.

IMPERIUL ROMANO-GERMAN

Austria (Ungaria): *Maximilian*-Denar 2.

Bibl.: *Nudel'man 1976*, p. 96, nr. 7; *Tezaure Chișinău*, p. 18, nr. 3.

ASPECTS DE LA CIRCULATION MONÉTAIRE EN MOLDAVIE DANS LES XVIe – XVIIe SIÈCLES

RÉSUMÉ

Cette étude met sur le tapis le problème des trésors de circulation dont la structure de base est assurée par l'association des déniers impériaux – półgrosze lituaniens et polonais. On a essayé de démontrer le caractère de circulation de ces dépôts monétaires, en faisant le répertoire de toutes les découvertes isolées. C'est ainsi qu'on a enregistré 34 trésors (avec plus de 10 900 pièces) et 42 découvertes isolées sur tout le territoire de la Moldavie médiévale. En tenant compte du *terminus post-quem* de ces trésors nous sommes arrivés à la conclusion qu'ils ont été constitués dans la première moitié du XVIIe siècle. Nous avons tracé une carte de ces découvertes (trésors de circulation et découvertes isolées) et nous avons remarqué leur disposition tout le long des vallées des rivières – de véritables routes commerciales dans le Moyen Âge et aux environs de certaines localités plus importantes. Nous avons pu faire aussi des remarques sur les rapports d'entre les półgrosze et les déniers d'ordre quantitatif et géographique – les deux types de monnaie qui composent ces trésors. Ainsi, nous avons rédigé un répertoire concis des dépôts de circulation de cette période-là.

LÉGENDE DE FIGURE

La carte avec les trésors de circulation et les découvertes isolées (les XVIe – XVIIe siècles): 1, trésors; 2, découvertes isolées.